

**ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ
АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**

УДК: 373:069(573.3)
ББК 74.2:79.1(2 тоҷик)
А-14

Бо ҳуқуқи дастнавис

АБДУЛОВ ҶАМОЛИДДИН МУҲРУДИНОВИЧ

**ТАШАККУЛИ МАВҶЕИ ШАҲРВАНДӢ ДАР ТАРБИЯИ
ХОНАНДАҶОНИ МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ
ДАР ЗАМИНАИ ОСОРҶОНАҶОИ МАКТАБӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси
13.00.05 – Назария, методика ва ташкили
фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ
(13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар шӯбаи педагогика, психология ва методикаи таълими Пажӯишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон омода гардидааст.

Рохбари илмӣ:

Негматов Садуллоҷон Эргашевич – доктори илмҳои педагогӣ, профессор, сармутахассиси шӯбаи назария ва таърихи педагогикаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Давлатзода Чамила - доктори илмҳои педагогӣ, директори Муассисаи давлатии таълимии “Коллеҷи омӯзгорӣ шаҳри Ҳисор”

Раҳмонов Абдусатор Абдуразоқович – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи технологияҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва сайёҳии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рудакӣ

Ҳимояи диссертатсия санаи «06» феввали соли 2024, соати 13:00 дар чаласаи Шурои диссертатсионии 6D.ҚОА-030-и назди Пажӯишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (734024, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 11/2, Тел.: 55 999 31 20) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхона ва сомонаи Пажӯишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (<http://www.prmatt.tj>) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « ____ » _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ шурои диссертатсионӣ, н.и.п., дотсент

Котибова Ш. П.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот

Ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ, равшан намудани робитаи он ба таърихи миллат, аз ҷумла, омӯзиш ва дарки ёдгории осорхонаҳои мактабӣ аз ҷониби насли наврас яке аз масъалаҳои хеле муҳимми раванди таҳсилу тарбия аст. Кулли рӯйдодҳои таърихӣ ва дигаргуниҳои дунё дар назди мактабу маориф масоили таҳлилу дарки воқеияти муосирро ба миён мегузорад, зеро фазои ҷомеа мунтазам ва пайваста зимни дигаргуниҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва фарҳангӣ-маърифатӣ дар ҷараёни ташаккул ва рушду нумӯъ қарор дорад. Таҳқиқи вазъи таълиму тарбия дар заминаи таҳқиқу омӯзиш собит мекунад, ки фарҳанги шахрвандӣ дар қадом мавқеъ қарор дорад, чӣ қорҳою чӣ нақшаҳои роҳандозӣ гардидаанд, оё масъалаҳои ташаккули мавқеи шахрвандии хонандагони макотиби миёна маҷрои дилхоҳу мувофиқро қабул кардааст.

Арзёбии арзишҳои ахлоқӣ ва ҷустуҷӯи ғояҳои пешқадами ҷомеа водор месозад, ки ба мероси таърихӣ фарҳангӣ бо нигоҳи нав назар андохта шавад. Аз ҷумла, осорхонаҳои мактабӣ ниғаҳбон ва муаррифкунандаи мероси бузурги фарҳангӣ буда, бо ҳаёти ҷомеа робитаи қавӣ доранд. Онҳо чун муассисаи иҷтимоӣ ва таълиму тарбиявӣ ба шуур ва тафаккури насли наврас ва ҷавонон таъсири мусбӣ расонида, дар ташаккули дунёи маънавӣ, худшиносии миллӣ, ғояҳои меҳанпарварӣ ва ватандӯстии онҳо дар пояи анъанаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ нақши муассир доранд. Имкон медиҳанд, ки насли имрӯз ба гузашта ва ҳоса ба таҷрибаи рӯзгор рӯ оварда, анъана ва асосҳои ахлоқӣ, решаҳои аслии ҳешро доништа гирад.

Таърихи гузашта ва зиндагиномаи ниёғони мо пур аз саҳифаҳои шучоат ва қаҳрамонӣ буда, дар ташаккули мавқеи шахрвандии хонандагони макотиби миёна унсурҳои пурарзиш, аз ҷумла, меҳру муҳаббати бепоён ба ватан, ватандорӣ ва ҳувияти миллиро бедор месозад. Тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ водор месозад, ки онҳо нисбат ба зодгоҳ ва меҳани хеш ва арзишҳои миллӣ нигоҳи пурмеҳр пайдо карда, кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки номбардор ва ворисони гузаштагон бошанд.

Ҷаҳонишавии замони муосир дар тамоми мамлакатҳо ва минтақаҳо таъсири ҳудро мерасонад, аз ҳамин сабаб ҷиҳати ҳалли масъалаи ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ тариқи дарёфти роҳу равиши эҳтиёт ва густариши он, ҳифзи арзишҳои моддӣ ва маънавӣ тавассути осорхонаҳои мактабӣ хеле муҳим аст. Дар натиҷаи таҳқиқ ва омӯзиши вазъи таълим ва тарбия метавонем мушоҳида намоем, ки фарҳанги оммавӣ дар қадом ҳолат ва дараҷа қарор дорад ва чӣ гуна ҳудро намоён мекунад.

Дар замони муосир инкишофи субъектҳои таълиму тарбия, ташаккули мавқеи шахрвандии онҳо ҳамчун ҷузъҳои муҳимми сиёсӣ-иҷтимоӣ ва сиёсӣ-иқтисодӣ, зехнӣ ва маърифатӣ ба ҷашм мерасад. Муҳити таълиму тарбия бо рукнҳои гуногуни сохторҳои давлатӣ фаъолият мекунад ва ба бунёди ҷомеаи шахрвандӣ мусоидат менамояд.

Воқеан, гузашта ва саҳифаҳои дурахшони ҳаёти ниёғони мо пур аз диловарӣ ва қаҳрамонӣ буда, тарбияи асил ва комили мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон дар замири онҳо меҳру муҳаббат ба ватан ва хуввияти миллиро бедор месозад. Ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ нисбат ба меҳани худ ва арзишҳои миллии он нигоҳи тоза эҷод мекунад, таъкид месозад, ки насли имрӯзу фардо номбардор ва ворисони арзандаи гузаштагони хеш бошанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ

Фаъолияти гуногунҷабҳаи осорхонаҳо ва осорхонашиносии тоҷик чузби таркибии мероси фарҳангии миллати куҳанбунёди тоҷик маҳсуб меёбад. Пайдоишу тараққиёти осорхонаҳо ба талаботи инкишофи ҷомеа робитаи зич дошта, ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва омӯзиши объектҳои табиат ва ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ кори хайр ва мӯҷиби савоб аст. Анҷому ашёи гуногуни арзишманд, ки дар тӯли асрҳо гирд оварда шудаанд, маҳз дар осорхонаҳо ҳифзу нигоҳдорӣ мегарданд. Осорхонаҳо чун тақозои замон баҳри таблиғу ташвиқи мероси таърихӣ, арҷгузорӣ ба арзишҳои фарҳангӣ, қонеъ гардонидани талаботи маънавӣ ва эстетикӣ кишрҳои гуногуни ҷомеа, дарки олами нафосат ва рангорангии маданияти моддӣ ва маънавии халқ эътироф шудаанд. Табиист, ки ин ҳама ёдгориҳои ҷомеа ва табиатро инсон аз замони қадим гирд ва гиромӣ дошта, ин раванд маҳсусан дар асрҳои XVI-XIX ба таъсиси осорхонаҳо роиҷ гардид ва айни замон дар маркази диққат ва кӯшишу азамати инсоният қарор дорад.

Ба масъалаи ташаккули мавқеи шахрвандӣ дар тарбияи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ дар диссертатсия, монография, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои илмӣ методӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, коллеҷу донишгоҳҳои педагогӣ дастуру тавсияҳои методӣ муҳаққиқони тоҷик М. Лутфуллозода, Ф. Шарифзода, И. Каримова, М. Орифӣ, К. Қодиров, Б. Раҳимов, А. Нуров, С. Негматов, Х. Раҳимзода, Б. Маҷидова, Д. Латифзода, Ҷ. Файзализода, А. Мирализода, Н. Юнусова, Г. Иброҳимов, И. Давлатшоев, С. Носиров ва дигарон рӯ оварда, паҳлӯҳои гуногуни ғояҳои тарбияи ватандӯстӣ ва ифтихори миллиро дар таҳқиқотҳои инъикос намудаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзишу паҷуҳиши илми осорхонашиносӣ аз авохири солҳои 20-ум ва аввали 30-уми асри XX дар замони Шӯравӣ оғоз гардида, осорхонаҳо ба муассисаҳои давлатӣ табдил ёфтанд. Таҳқиқи илмӣ самтҳои гуногуни фаъолияти осорхонаҳо аз ҷониби олимони рус М.Ю.Юхневич, Т.Ю. Юренева, О.Р. Василева, Т.В.Галкина, Н.И.Рубан, А.В.Ануфриев, Н.А.Томилов, Л.М. Шляхтина, Н.В.Кузина, В.Г.Ананьев, Н.В.Мягтина, Е.В.Важова, мавриди назар ва баррасӣ қарор гирифта, баъдан дар асару мақолаҳои олимони тоҷик С. Марофиев, Ҷ. Ҳомидов, Г. Нуров, А. Шарифзода, Ф. Абдулҳамид ва дигар таърихшиносон идома кард.

Фаҳмиши фалсафии ҳамаҷонибаи фаъолияти осорхонаҳоро аввалин бор Н. Федоров, ки таҳқиқҳои худро ба моҳияти маънавии осорхона ва аҳамияти он дар ҷамъият ва маданият бахшида шудааст, таҳлил ва баррасӣ намудааст. Муҳаққиқону олимони А. Луначарский, А. Бакушинский, П.

Флоренский, Я. Дана ва дигарон дар бораи ҳадафҳои осорхона ва нақши он дар ҳаёти мардум мақолаю рисолаҳои илмӣ таълиф кардаанд. Тадқиқотҳои П.Сорокин, Н.Данилевский, О. Шпенглер, М. Каганова М. Косов, Б. Успенский, А. Ракитов, А. Гуревич, В.Кондратиев, Ю.Зиновева ва дигарон ба дарки нақши иҷтимоии осорхона нигаронида шудаанд.

Дар асарҳои муҳаққиқон Г. Элкина, А. Дячков, В. Дукелский, Е. Ванслова, А. Разгон, Д. Равикович ва дигарон нақши осорхона дар ҷамъият дар масири таҳаввулу тараққиёти таърихӣ муфассал инъикос ёфтааст. Мавқеи муаллифоне, ки масъалаҳои ҳамкории осорхонаро бо муассисаҳои таълимӣ ва бо муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ баррасӣ кардаанд (Е. Акулич, И. Карп, С. Лавин, Ю. Константинов, Т. Зимина ва ғ.) низ қобили таваччуҳ аст. Аҳамияти осорхона ҳамчун муассисаи иҷтимоию фарҳангӣ, ки вазифаҳои тарбиявиро иҷро менамояд, дар як қатор асарҳои Э.Акулич, Е.Ванслова, А.Лесовик, А.Остапетс-Свешникова, Л.Шляхтина, М.Юхневич ва дигарон мавриди таҳқиқи ҳамачониба қарор ёфтааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ

Ҳангоми таҳқиқи масъалаи асосҳои педагогии тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ мо ба чунин ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи маориф таъна кардем: қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2013); «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» (2012); «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»; «Дар бораи танзими расму оинҳо» (2011); «Стандарти давлатии маълумоти миёнаи умумӣ» (2009); Стратегияи рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, «Консепсияи мактаби миллӣ» (1995) ва дигар низомномаҳо оид ба самти таълиму тарбия, «Барномаи таълимӣ ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030», «Барномаи давлатии омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ барои солҳои 2020-2040», озмунҳои ҷумҳуриявӣ «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм фурӯғи маърифат», «Тоҷикистон – ватани азизи ман», ки ин аснод ҷиҳати болоравии мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон нақши муҳим мебозанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот

Ҳадафи асосии диссертатсия коркарди асосҳои илмӣ-педагогии ташаккул ва тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ мебошад. Мушаххас намудани асосҳои педагогии ташаккули мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ, ҷустуҷӯи роҳу равиши ташаккули мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон дар парвариши тарбияи комили ватандӯстӣ ва инсонпарварии толибилмон мусоидат мекунад, зеро осорхона ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи сохтори мактабу маориф фаъолияти хешро тавассути омӯзиши фанҳои гуногун: фалсафа ва таърих, ҷомеашиносӣ, психология, археология, фарҳангшиносӣ, биология, педагогика роҳандозӣ мекунад.

Асоснок намудани мавқеи муаллиф таҳлил ва бозбинии осорхонаҳои мактабро дар доираи васеи масъалаҳои зеҳнӣ-маърифатӣ ва ахлоқӣ-маънавӣ ба миён гузошт. Аз ин рӯ, дар рафти таҳқиқот ғояҳо ва андешаҳои фалсафӣ, сотсиологӣ, равоншиносӣ ва педагогӣ дар доираи фаъолияти осорхонаҳои мактабӣ, ки олимони ватанӣ ва хориҷӣ арзёбӣ кардаанд, ба назар гирифта шуд.

Вазифаҳои таҳқиқот

Барои ноил гаштан ба мақсад дар назди таҳқиқоти диссертатсионӣ чунин **вазифаҳо** гузошта шуд:

1. Ошкор сохтани самтҳои асосӣ ва вижагиҳои педагогии ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ.

2. Амиқ ва равшан сохтани роҳҳои ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ.

3. Таҳлилу тадқиқи ҷойгоҳ, шаклу воситаҳои таълим, хусусиятҳои ташаккул ва рушди ҳувияти миллӣ ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ.

4. Муайян кардани роҳ, усул, низом ва тартиби парвариши мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ.

5. Коркард ва пешниҳоди низоми махсуси педагогӣ оид ба ташаккул ва парвариши мавқеи шахрвандии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ.

Объекти таҳқиқот: Раванди ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: Ташаккули мавқеи шахрвандии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тавассути осорхонаҳои мактабӣ.

Фарзияи таҳқиқот

Ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ дар заминаи коркарди асосҳои педагогӣ ва арзишҳои миллӣ дар сурате дуруст ба роҳ монда мешавад, **агар:**

- дар раванди таълим омӯзгорон ба дастовард ва бузургдошти арзишҳои миллӣ таъкиқ кунанд ва хонанда ба фазои пурпечутоби мавқеи шахрвандӣ тавассути осорхонаҳои мактабӣ бо малакаҳои арзёбии эмотсионалӣ дар робита ба муносибати мусбии хеш, рафтор ва фаъолияти ҳамсабақонаш муваффақ шуда тавонад;

- тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон, ки имконияту мазмуни ғанӣ дорад, дар омодашавии онҳо ба ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангӣ роҳи васеъ кушода тавонад;

- таҳқиқ ва омӯзиши нақши осорхонаҳо дар заминаи анъанаҳои пешқадам ва мусбат, ки аҳамияти педагогӣ ва назариявӣ амалии такмили низоми таълиму тарбияро дар бар мегирад, ба назар гирифта шавад;

- таҳияи нақшаҳои кори осорхонаҳои мактабӣ дар асоси муайян намудани фанҳои таълимӣ ва фардикунонии раванди таълим таъмин гардад;

- ташкили технологияи муосири таълими фанни таърих дар шароити кунунии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷиддан ба роҳ монда шуда,

рушди иҷтимоии тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон амалӣ карда шавад;

- системаи маҷмуии асосҳои педагогии тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ бо баҳисобгирии хусусиятҳои анъана, таҷрибаи миллӣ ва дигар вижагиҳои тарбият дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардад;

- корҳои таълимӣ дар тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ дар робита бо хусусиятҳои психологию синнусолии хонандагон ба назари эътибор гирифта шавад.

Марҳилаҳои асосии таҳқиқот.

Таҳқиқот дар се марҳала гузаронида шуд:

Марҳалаи якум (солҳои 2013-2016) – оғози таҳлили назариявии адабиёти осорхонашиносӣ аз нигоҳи фалсафӣ, психологӣ-педагогӣ, таърихӣ мардумшиносӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот, омӯзиш ва таҳлили осори гаронбаҳо ва пурарзиши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон, ташкил ва гузаронидани тадқиқоти озмоишӣ.

Марҳалаи дуюм (солҳои 2016-2019) - санҷиши фарзия, гузаронидани озмоиши тасдиқунанда, дақиқ намудани маводи методӣ ва ташҳис, кор бо муассисаҳои озмоиширо фаро гирифт. Дар ин давра нақша ва ҳисоботи осорхонаҳои мактабӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, сатҳ ва дараҷаи ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии хонандагон ташҳис ва муқаррар карда шуд.

Марҳалаи сеюм (солҳои 2019-2022) - гузаронидан ва ҷамъбасти озмоиши ташаккулдиҳанда, танзим ва ҷамъбасти назариявии натиҷаҳои кори таҷрибавию озмоишӣ, таҳқиқи натиҷаҳои санҷиш ва татбиқи низоми пешниҳодшуда, ба тартиб даровардани тадқиқоти диссертатсионӣ.

Асосҳои назариявии таҳқиқот

Таҳқиқи проблемаи ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон чунин асосҳои назариявиро дар бар мегирад:

- маҷмуи маълумоти назариявӣ ва таълимот дар бораи моҳияти тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ;

- таҳлили мероси таърихӣ санадҳои моҳияти арзиши миллидошта, аз дидгоҳҳои мутафаккирони муҳаққиқон ва ба педагогикаи муосири миллӣ табдил додани онҳо;

- мафҳумҳои асосии дарки назарияи диалектикий тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон ва талаботи аз онҳо бавучудоянда;

- системаҳои таълиму тарбия ҳамчун қисми таркибии ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ дар Тоҷикистон дар асоси муносибатҳои материалистӣ ва прагматикӣ;

- моҳияти назариявии ҷараёни таълими фанни таърих тавассути осорхонаҳои мактабӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Асосҳои методологии таҳқиқот

Аз нигоҳи методологӣ роҳу усули таҳлили назариявӣ-илмӣ, психологӣ, педагогӣ ва адабиёти илмӣ оид ба мушкилоти тадқиқот истифода гардид: маводи дидактикӣ ва васоити таълимӣ барои зинаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ дар раванди таҳқиқ таҳлил гардид; чамбаст ва таҳлили таҷрибаи фаъолияти таълимӣ ва омӯзгорӣ, гурӯҳҳои корӣ оид ба ташкили кор бо хонандагон ва падару модарони онҳо, омӯзгорони инфиродии навоар.

Сарчашмаҳои маълумот

Сарчашмаҳои маълумотро осори илмӣ, педагогӣ-психологӣ ва иҷтимоӣ, осорхонашиносӣ, файласуфон, таърихшиносон, психологҳо дар бар мегирад, ки дар он андешаҳои мутахассисон оид ба ҷанбаҳои гуногуни парвариши мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон ва осорхонаҳои мактабӣ ибрози назар шудааст.

Ҳангоми таҳқиқи масъалаҳои асосии ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии наврасон тавассути осорхонаҳои мактабӣ ба ҳуҷҷатҳои зерини меърию ҳуқуқии соҳаи маориф таъяс карда шуд: Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2013); «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» (2012); «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»; «Дар бораи танзими расму оинҳо» (2011); «Стандарти давлатии маълумоти миёнаи умумӣ» (2009); Стратегияи рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, «Консепсияи мактаби милли» (1995), низомномаҳо оид ба самти таълиму тарбия, «Барномаи таълимӣ ва тарбияи ҳуқуқии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030», «Барномаи давлатии омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ барои солҳои 2020-2040», озмунҳои ҷумҳуриявӣ «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм фурӯғи маърифат», «Тоҷикистон – ватани азизи ман», ки он ҳама аснод ҷиҳати болоравии парвариши мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ нақши муҳим мебозанд.

Заминаҳои эмперикӣ

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси таҷриба ва маълумоте, ки аз осорхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба даст омадааст, мурағаб ёфта, дар заминаи омӯзиши таҷрибаи пешқадами омӯзгорон таҳлил ва чамбаст гардид. Аз ҷумла, бо омӯзгорон, волидон (падару модарон) ва хонандагон суҳбатҳои фардӣ ва гурӯҳӣ гузаронида шуд; лаҳзаҳои мувоҳисавӣ дар ҷараёни кор дар осорхонаҳои мактабӣ; таҳлили лоиҳаҳои таълимии хонандагон тариқи гузаронидани корҳои таҷрибавӣ–озмоишӣ; санҷидани масъалаҳои дар фарзия гузошташуда ба маърази омӯзиш ва иҷро гузошта шуд.

Пойгоҳи таҳқиқот

Корҳои озмоишии таҳқиқот дар осорхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии 54, 37-и ноҳияи Синои ш. Душанбе, №3-и шаҳри Панҷакент, МТМУ № 40 ноҳияи Айнӣ, МТМУ № 26-и ноҳияи Кушонӣён, № 9-и Сангтӯда, мактаби №1-и ноҳияи Данғара ва дигар шаҳру ноҳияҳои

Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд. Дар озмоиш дар маҷмуъ 268 нафар хонанда ва 31 нафар омӯзгор иштирок доштанд.

Навгони илми таҳқиқот.

1. Таҳқиқоти мазкур аз нахустин корҳои илми мукамал оид ба омӯзиш ва баррасии ташаккул ва парвариши мавқеи шахрвандии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ мебошад.

2. Дар раванди таҳқиқ мушкилоти тарбияи мавқеи шахрвандии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мушаххас гардида, нақши осорхонаҳои мактабӣ чун нишони боэътимоди хувияти миллӣ ва худшиносии миллӣ ҳаллу арзёбӣ шудааст.

3. Дар заминаи истифода аз мероси гаронбаҳои моддӣ-маънавии халқи тоҷик, ки, аз ҷумла, дар осорхонаҳои мактабӣ гирд оварда шудаанд, роҳҳои оқилонаи тарбияи мавқеи шахрвандии хонандагон дар амалияи фаъолияти ҳаррӯза бо назардошти хусусиятҳои инфиродӣ-психологӣ татбиқ гардид.

4. Дастовардҳои илми муаллиф дар таҳқиқот имкон медиҳад, ки ҳисси баланди худшиносии миллии хонандагон дар масири дурусту беғалат омӯхтани маводи дар осорхонаҳои мактабӣ мавҷуд буда бедор гардад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Осорхонаҳои муассисаҳои таҳсилот яке аз омилҳои боэтимод ва сарчашмаи дониш маҳсуб ёфта, дар пешрафти таълиму тарбия ва инкишофи ҷаҳонбинии насли наврас ва шогирдони мактабҳои кӯмаки нишонрас ва амалӣ мегузоранд. Ба омӯзгорони фанҳои таърих, кимиё, биология, ҷуғрофия, адабиёт ҳамеша имкон муяссар мегардад, ки аз нигораҳо ва асбобу аҷзҳои ба намоиш гузошташуда, нақшу тасвирҳо, расму хуччатҳои осорхона ҳамчун ағният истифода баранд. Ба таъбири Пешвои миллат, Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмон: «Омӯхтани таърихи халқамон танҳо ба хоҳири донишгари гузашта нест, балки он дурнамоест, ки роҳи ояндаи миллат ва пешомадҳои давлатдориро равшан намуда, барои ҳудодоҳии миллӣ, ваҳдати ягонагӣ ва рушди тақомули таърихи наслҳои оянда хизмат мекунад» .

2. Дар Осорхонаҳои мактабӣ давра ба давра роҳи пуршарафи тайкардаи мактабу маорифи тоҷик, фаъолияти омӯзгорону донишмандон, муҳаққиқону олимони сарварони маорифу мураббӣни кӯдакгонҳо чун густариш ва рушди таърихи он рӯйнамо мегардад. Ин макони маърифат ва боргоҳи илм дар ҷараёни тайёр намудани насли наврас ва ҷавонон ба касби оянда ва тарбияи таҳассусии онҳо бе таъсир наменонад.

3. Рисолати осорхона гирдоварӣ, омӯзишу таҳқиқ, ҳифз ва тарғибу ташвиқи таҷрибаи пешқадами педагогӣ мебошад. Фаъолият ва рушди осорхонаҳои мактабӣ яке аз самтҳои роҳандозии тарбия ва парвариши хонандагон дар руҳияи аҷрузорӣ ба муқаддасоти миллӣ, эҳтирому эҳтиёти он буда, густариш, ҳифз ва омӯзиши таҷрибаи пешқадами педагогии халқи тоҷикро инъикос менамояд.

4. Ташаккули мавқеи шахрвандӣ дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ аз омилҳои муассири ҳештаншиносӣ, рушди тафаккури миллии хонандагон,

ифтихор аз қавму миллати хеш, гиromидошти таърих ва мероси гузаштаи ниёгон, урфу одат ва анъанаҳои миллӣ, пайвастагии ду давраи таърихӣ: гузашта ва воқеияти имрӯза, эҳёи нишонаҳои миллӣ мебошад.

5. Ҳар як хонанда ва толибилми муассисаҳои таҳсилоти ватанӣ, махсусан, мактаби миёна, таърихи халқи тоҷик ва Ватани маҳбубро аз нигоҳи нав бояд омӯзад. Дар ин самт осорхонаҳо асолати наҷиб ва вазифаи муқаддасро ба иҷро мерасонанд. Хоса дар бобати аз худ кардани таҷрибаи таърихӣ, таҳлили объективонаи мушкилиҳо ва душвориҳо, амиқ гардидани вазифа ва масъулияти хеш дар рушди кишвари азиз, имрӯзу ояндаи он, густириши мавқеи шаҳрвандӣ ва амсоли он.

6. Мавқеи осорхонаҳо чун сарчашма ва оинаи таърихи миллат ва халқ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ аз сатҳи тадқиқ ва рушди он вобастагии калон дорад. Ҳар қадар он хуб муаррифӣ гардад, ҳамон қадар хонанда ва шахси ҳузурдошта аз дидани нигораҳо баҳраҳо мебардорад ва мавқею нақши осорхонаро ба ҳубӣ эҳсос мекунад.

Аҳамияти назарияи таҳқиқот

Дар диссертатсия масъалаи нақши осорхонаҳои мактабӣ дар тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон вақти таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бори аввал мавриди тадқиқи фарогир қарор гирифтааст. Таҳқиқ ва омӯзиши асосҳои илмӣ-педагогии ташаккули мавқеи шаҳрвандии наврасон тавассути осорхонаҳои мактабӣ дар илми педагогикаи ватанӣ аҳамияти назаррас ва амиқи назариявӣ ва амалӣ дорад. Аз ҷумла:

- барои пажӯҳиш ва рушди таҳқиқотҳои минбаъдаи илмӣ кумак хоҳад расонд;

- дар тарбия ва парвариши мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон ба омӯзгорони ояндаи фанни таърих ёрии амалӣ хоҳад расонд;

- ба дарки моҳият ва аслияти осорхонаҳо дар ҳаёти ахлоқӣ-маънавии хонандагон дар самти ташаккули ҳувияти миллӣ, худшиносии миллӣ, ҳисси бузурги ватандӯстӣ ва меҳанпарастӣ мусоидат хоҳад кард;

- ҳамчун дастури маърифатӣ-таълимӣ барои кулли мутасаддиёни ин сохтори муҳимми соҳаи маориф ва осорхонаҳои мактабӣ хидмати беминнат хоҳад кард;

- маводи таҳияшуда метавонад дар нашри китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ, қомуснома ва солномаҳои таърихӣ истифода гардад;

- чун роҳнамо ва дастур дар самти интиҳобшудаи илми педагогикаи ватанӣ истифода бурда мешавад;

- таҳқиқот метавонад барои собит намудани бартарии осорхонаҳои мактабӣ дар ташаккули мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон дар раванди таълими фанни таърих саҳифаҳои нав боз кунад.

Аҳамияти амалии тадқиқот

Дар диссертатсия масъалаҳои истифодаи усулҳои гуногуни тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ, ки табиати ватандӯстӣ доранд, ҷиҳати ғанигардонии методологияи таълим, бо роҳи истифода аз моделҳои дидактикӣ, мавқеъ ва тарзи истифодабарии

методҳои таълими хусусияти хувияти миллидошта тадқиқ шудааст ва барои омӯзгорон, унвонҷӯён, донишҷӯёни факултетҳои таърих ва хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аҳамияти бузурги амалӣ касб мекунад.

Омӯзгорон ва дастандаркорони соҳаи маориф, ки ба масъалаҳои тарбияи мавқеи шаҳрвандӣ, таълиму тарбияи ватандӯстӣ, инсондӯстӣ ва хувияти миллии сару қор доранд, аз рисола васеъ истифода бурда метавонанд. Муҳаққикон ва алоқамандони таърихи халқи тоҷик, омӯзгорони фани таърих, кормандони осорхонаҳои мактабӣ дар самти таълиму тарбия метавонанд аз маводи рисола баҳрабардорӣ намоянд, ки он далели аҳамияти назарраси амалӣ доштани рисола маҳсуб меёбад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот

Натиҷаҳои тавсифшудаи озмоишҳо ва бахшҳои назорат бо истифода аз методҳои манфиатнок дар асоси ба ҳисоб гирифтани маълумот оид ба нақши осорхонаҳои мактабӣ дар тарбияи мавқеи шаҳрвандии хонандагон зимни таълими фанни таърих яке аз қисмҳои арзёбии эътимоднокии натиҷаҳои тадқиқ мебошанд. Эътимоднокии муқаррароте, ки дар омӯзиш пешниҳод шудаанд, бо равишҳои назариявӣ ва методологӣ, дурустӣ ва мувофиқати онҳо ба масъалаи илмӣ ва мавзӯи таҳқиқот, ҳоса раванди ташаккули тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ мусоидат мекунад.

Таҳлил, тафтиш ва ҷамъбасти рисола дар иртибот бо мақсад, вазифа ва мавзӯи тадқиқот амалӣ гардида, усулҳои гуногуни пешқадами таҳқиқот, истифода аз таҷрибаи ҷаҳонӣ дар мавриди ташаккули мавқеи шаҳрвандӣ ҳалу ҷасл шуда, тавассути саволномаҳо, пурсишҳои шифоҳӣ аз ҷониби муҳаққиқ ва омӯзгорони дар озмоиш иштирокдошта қорбаст шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мазмуни таҳқиқоти диссертатсионӣ бо соҳаи зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.05 – Назария, методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ (13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ), аз ҷумла, ба банди 1 - Методологияи таҳқиқи фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ, моҳият, сохтор, вазифа, принципҳои онҳо; моделсозии равандҳои иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва банди 4 - Сифати ташкили ҷорабиниҳои иҷтимоӣ-педагогӣ (технология ва усулҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ; меъёрҳо, нишондиҳандаҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ) мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот

Бо иштироки бевоситаи муаллифи рисола дар асоси мактубҳои Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ва дастури мудирони шӯъбаҳои маориф дар якҷанд шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон конференсия ва семинарҳои илмӣ-амалӣ оид ба масъалаи асосҳои педагогии тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ бо ташаббуси муҳаққиқ гузаронида шуд; аз ҷумла дар шаҳрҳои Душанбе, Ваҳдат, Панҷакент, ноҳияҳои Данғара, Кушонӣён, Рӯдакӣ. Дар ин нишастҳои илмӣ зиёда аз 26 нафар омӯзгори фанни таърих ширкат

варзиданд. Дар натиҷаи ин пажӯҳишҳо муҳаққиқ барномаи тарбияро, ки мундариҷаи асосҳои педагогии тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабиро инъикос мекунад, санҷиш намуда, таҳия ва пешниҳод гардида, блокҳои кори таҷрибавӣ равшан карда шудаанд. Шаклҳо ва усулҳои муассири тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ дар шароити муосири иҷтимоию фарҳангӣ муайян карда шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия

Натиҷаҳои таҳқиқот дар раванди фаъолияти педагогӣ амалӣ гардида, оид ба он як силсила дастур ва мақолаҳо ба таъб расидаанд. Аз рӯи он дар конференсияи илмӣ-амалӣ, симпозиумҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ маърузаҳо анҷом дода шудааст.

Бо хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ як силсила вохӯриҳо гузаронида шуда, оид ба тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ маълумот дода шуд. Натиҷаҳои тадқиқоти илмӣ ба ҷараёни таълиму таҳсили фанни таърих дар муассисаҳои таълимӣ ворид гардид. Мундариҷаи асосии рисола дар мақолаҳое, ки муаллиф ба нашр расонидааст ва тезисҳое, ки дар конференсияҳои илмӣ пешниҳод гардидаанд, омадааст. Коркарди мундариҷаву технологияи заминаҳои педагогии тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ мавриди озмоиш қарор гирифт. Раванди таълимиву тарбиявии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чун сарчашмаи омӯзиш қорбурд гардид. Ёддоштҳо, қомусҳои соҳавию таълифоти илмӣ ва намунаҳои осори илмии таърихшиносони муосир низ заминаи маводи таҳқиқот мебошанд.

Диссертатсия дар Академияи таҳсилоти Тоҷикистон муҳокима гардидааст.

Интишороти аз рӯи мавзӯи диссертатсия

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 14 интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд, ки аз онҳо 5 номгӯй дар маҷаллаҳои илмии тақризишавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб, хулосаи бобҳо, хулоса, тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва рӯйхати адабиёт таркиб ёфта, ҳаҷми он 182 саҳифаи чопи компютериро ташкил мекунад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Муқаддима таҳқиқоти диссертатсионӣ ба асоснокӣ ва мубрамии мавзӯи таҳқиқот, муайян шудани мақсад, объект, мавзӯ (предмет), методҳои таҳқиқот, равшан гардидани вазифаҳо ва фарзияи таҳқиқот, асосҳои методологӣ ва назариявӣ амалии таҳқиқот, тасвияи навгонҳои илмӣ ва муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда, тасвиб ва амалигардонии натиҷаҳои таҳқиқот бахшида шудааст.

Боби якуми диссертатсия - “**Асосҳои назариявӣ-методологии тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ**” - ба таҳлили назариявии заминаҳои фарҳангиву таърихии пайдоиши осорхонаҳои мактабӣ ва нақши онҳо дар тарбияи мавқеи шахрвандии хонадагон бахшида шуда, аз се зерфасл иборат аст.

Зерфасли аввали боби аввал - “**Заминаҳои таърихии илми осорхонашиносӣ**” - ба таърихи пайдоишу рушди осорхонашиносӣ ҳамчун илми мустақил бахшида шуда, мавзуи мазкур дар давраҳои гуногуни таърихӣ ва дар доираи мамлакатҳои гуногун мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Осорхона ниҳоди фарҳангие маҳсуб меёбад, ки аз Юнону Рими қадим то ба имрӯз дар ҷамъоварӣ ва нигоҳдории осори таърихӣ фарҳангӣ нақши муҳим дорад. Осорхонашиносӣ ҳамчун соҳаи мустақили илм пайдоиш ва вазифаҳои иҷтимоии осорхонаҳо, назария ва методикаи кори онҳоро меомузад. Илми осорхонашиносӣ ба ду қисмат ҷудо мешавад: назарӣ, ки маълумотро оид ба таърихи пайдоиши осорхонаҳо, сохтори осорхонаҳо, нақши осорхона дар тавсеаи фарҳанг дар бар мегирад, ва амалӣ, яъне осорхонашиносӣ (музеография), ки дар бораи ҷамъоварии ашё, (вазифаи аслии осорхона) ҳифз ва нигоҳдошти ашё, бақайдгири ва феҳристнигорӣ ашё, омодагии ашё барои ба намоиш баровардани онҳо ва инчунин корҳои илмӣ–тадқиқотӣ баҳс мекунад.

Фаъолияти осорхонаҳо дар умум, аз баҳисобгирӣ, нигоҳдорӣ, муҳофизат, омӯзиш ва истифодабарии осори фарҳангӣ ва омӯзиши онҳо, қонунияти осорхонаҳо, сохтори осорхонаҳо, ташкили роҳбарӣ ба осорхонаҳо, таҷрибаи осорхонаҳо иборат аст.

Осорхонаҳо бевосита шуълаи фурузонӣ пайвастандани гузаштаи дур ба имрӯз мебошад, зеро бе надони таври таърихӣ фарҳанги куҳан ояндаро сохтан ва тақомул бахшидан аз имкон берун аст.

Мақсад ва вазифаҳои асосии осорхонаро метавон ба таври зайл баён намуд:

- ҷамъоварӣ, ҳифз ва нигоҳдошти осори таърихиву фарҳангӣ;
- ба намоиш баровардани мероси фарҳангӣ;
- табиғу ташвиқи осори таърихӣ;
- ошно намудани мардум ба арзишҳои фарҳангии миллат;
- барқарор намудани ҳамкориҳо миёни осорхонаҳои кишвар ва хориҷи он;
- таҳқиқ, омӯзиш ва пажӯҳиши осори таърихӣ;
- таҳияи барномаҳои омӯзишӣ, ҷихати ошно намудани ҷомеа бо арзишҳои фарҳангӣ;
- баргузор намудани ҷаласаҳои семинарҳои таҳассусӣ дар робита бо риштаи осорхонашиносӣ;
- баргузор намудани намоишҳои муваққатӣ дар сатҳи дохилӣ ва байналмилалӣ;
- таҳия ва ҷоп намудани мақола, маҷалла ва китобҳои таҳассусӣ.

Шакли дигари фаъолияти илмию ташвиқотӣ ва тарбиявии осорхонаҳо экспозитсия ва намоиш мебошад, чунки хонанда бо ашӯи осорхона дар навбати аввал ба воситаи дидан шинос мешавад. Аз ин лиҳоз, экспозитсияро яке аз намудҳои ташвиқоти айнии дониши таърихӣ меноманд. Воқеан таҳқиқи назариявии экспозитсияи осорхонавӣ ва фаъолияти амалии экспозитсионии осорхонаҳо яке аз мавзӯҳои муҳимми мавриди таҳқиқи осорхонашиносон қарор гирифтааст.

Кашфиётҳои илмӣ-бостоншиносии олимони тоҷикро дар аввали асри ХХI ба назар гирифта, Ҳукумат ва давлат барои нигоҳ доштан ва омӯхтани ёдгориҳои таърихӣ халқи тоҷик Осорхонаи нави таърихӣ кишваршиносӣ (Осорхонаи миллии Тоҷикистон)-ро бо тамоми таҷҳизоти навини замонавӣ барои истифода пешкаш намуд. Вазифаи омӯзгорон ва кормандони соҳаи мазкур аз он иборат аст, ки аз ин дастовардҳо истифода бурда, насли наврасро бештар ба омӯзиши ёдгориҳои осорхонаҳо ҷалб намоянд. Ин вазифаи муқаддаси имрӯзаи ҳар як фарди солим аст.

Роҳҳои асосии фаъолияти осорхонаҳо дар замони муосир вобаста ба вазифаашон чунин муайян мегардад: нигоҳдорӣ, ба ҳисобгириӣ, ташкили корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва амсоли он. Ҳамзамон қобили зикр аст, ки корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар заминаи осорхонаҳо вазифаи махсусро талаб менамояд. Масалан, дар осорхона соҳаҳои он аз гузоштани нигора то нигоҳдориро талаб мекунанд. Аз тарафи дигар, мавқеи осорхона дар ҷомеаи ҷаҳонӣ аз сатҳи тадқиқотӣ он вобастагии калон дорад. Ҳар қадар он хуб муаррифӣ гардад, ҳамон қадар хонанда ва шахси ҳузурдошта аз дидани нигораҳо баҳраҳо мебардорад ва мавқею нақши осорхонаро ба ҳубӣ эҳсос мекунанд.

Дар зерфасли дуюм боби аввал - **“Ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон ҳамчун рукни таркибӣ ва ҷудонашавандаи тарбияи худшиносии миллии. Тарбияи ҳудогоҳӣ, ваҳдат, хувият ва ифтихори миллии”** - масъалаҳои тарбияи мавқеи шахрвандӣ ва ҳештаншиносӣ, ташаккули тафаккури миллии шахрвандон, ифтихор аз қавму миллати хеш, эҳтиром ва гиромӣ доштани таърих ва мероси фарҳангии ниёгон, урфу одат ва анъанаҳои миллии мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегирад.

Қобили қайд аст, ки тарбияи мавқеи шахрвандӣ таҷассуми ақидаву ғоя, урфу одат ва анъанаҳои миллии буда, аз ҷониби халқ дар давоми асрҳо ба миён омадааст ва, барҳақ, дар ташаккули ҷаҳонбинии насли наврас хидмати босазо дорад. Айни замон тарбияи миллии насли наврас ва ҷавонон масъалаи хеле муҳим буда, барои баланд бардоштани ҳисси ватандӯстии онҳо ва дар ин замина боло бардоштани нерӯи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ кишвар мақоми хоса дорад. Тарбияи мавқеи шахрвандӣ бо истифода аз таҷрибаи насли калонсол дар ниҳоди хонандагон тақвият додани анъанаҳои миллии гузаштагон, аз ҷумла, ватандӯстӣ, гиромидошти анъанаҳои ниёгон, одамият, эҳтироми калонсолон, меҳмондӯстӣ ва амсоли онро дар назар дорад.

Тарбияи мавқеи шахрвандӣ ва ҳештаншиносӣ ташаккули тафаккури миллии хонандагон, ифтихор аз миллати хеш, эҳтиром ва гиромӣ доштани

таърих ва мероси фарҳанги ниёгон, урфу одат ва анъанаҳои миллӣ, пайвастанӣ таърихи гузашта ба воқеияти имрӯзаи миллат, эҳёи нишонаҳои миллӣ, дар заминаи хусусиятҳои миллӣ густариши забони модарӣ, илму фарҳанги миллӣ ва эҳтироми қавму миллатҳои дигарро рукни муҳимми раванди таълиму тарбия маҳсуб медонад.

Густариши раванди худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ-таърихӣ дар ҷомеаи тоҷикон заминаи муассирро дар мавриди эҷоди тафаккури миллӣ фароҳам овард, ки дар ҷавҳари он зарурати ваҳдату ягонагии миллӣ чун василаи пойдории озодию истиқлол ва саодати инсон ҷой гирифтааст.

Бояд тазаққур дод, ки мазмун ва мундариҷаи тафаккури миллӣ, ки дар вазъи ташаккули пайваста қарор дорад, қабл аз ҳама, дар асарҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат», «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» асоснок шудаанд.

Дар боби аввал маълумоти комил оид ба фаъолияти осорхонаҳои мактабӣ ва назари муаллиф аз ғановату шаҳомати онҳо арзёбӣ шудааст. Чунончи, дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №3-и ноҳияи Панҷакенти вилояти Суғд осорхонаи таъриху кишваршиносӣ арзи амал мекунад. Дар он расмҳо ва маълумотҳо дар бораи аввалин намояндагони маориф дар ноҳияи Панҷакент, ки барои бартараф намудани маҳви бесаводӣ саҳм гузоштаанд, маҳсули касибони маҳал, хунармандҳои занону духтарон, мавҷудияти олами ҳайвонот ва растаниҳои шифобахши маҳал маълумот фароҳам оварда шудааст.

Солҳои 1925-1938 бо Қарори Комиссариати халқии маорифи Тоҷикистон баҳри бартарафсозии маҳви бесаводӣ маорифпарварони ин диёри бостон кӯшишу талошҳои зиёд ба харҷ додаанд. Бо мақсади анҷом додани корҳои тадқиқотӣ-озмоишӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №3-и ноҳияи Панҷакент дар байни хонандагони синфи 8 саволномаҳо тақсим намудем. Хонандагон пас аз боздид аз осорхона ба саволҳо ҷавобҳои мушаххас ва ҷасеҳу саҳеҳ доданд. Чунончи: «Ба андешаи Шумо аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтихор доштан чи аҳамият дошта метавонад». Ба ин савол бисёр хонандагон ҷавоб доданд, ки «Одам донишманд менамояд», «Шахс боэҳтиром мегардад», «Аҳамияти калон дошта метавонад». Танҳо Сухроб аз миёни хонандагон илова намуд, ки «Мо бояд аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон будан ифтихор кунем, чунки аввалин вазифаи муқаддаси мо барои ватан маҳз он аст ва хизматҳои дигаре, ки барои мамлакаташ худ мекунем, барои ободии он мебошад».

Ба саволи дигар: «Шаҳрванд будан чӣ масъулият дорад?», ҷавобҳо чунин буданд: «Бояд ҳар як инсон ватани худро дӯст дорад», «Дар миёни мамлакатҳои дигар арзишҳои миллии ватани худро қадр намояд», «Ҷамеа дар фикри ободии давлат бошад». Пурсиш ва озмоиш нишон дод, ки осорхонаҳои мактабӣ ба тарбияи шаҳрвандии хонандагон на танҳо таъсиргузоранд, балки дониш ва фаҳмиши онҳоро дар ин ҷода мукамал ва мушаххас мегардонанд.

Имрӯз ҳар як хонанда, донишҷӯ бо кӯмаки амалии устодон таърихи Ватанро аз нигоҳи нав бояд омӯзад. Дар рафти омӯзиш хонандагон ба омилҳои зерин: аз худ кардани таҷрибаи мусбати таърихӣ, таҳлили объективонаи мушкилиҳо, камбудихо ва қачравихо дар гузашта ва равшан донишҷӯи вазифаҳои имрӯза ва ояндаи кишварамон диққати махсус диҳанд. Ба тӯфайли омӯзиши ин фан хонандагон ва донишҷӯён дорои тафаккури нави таърихӣ гардида, бо воқеият шинос ва аз камбудихоии ҷиддии гузашта сабақ хоҳанд гирифт.

Зерфасли сеюми боби аввал - **“Принсипҳои ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ”** - номгузори гашта, бевосита ба масъалаи нақши осорхонаҳои мактабӣ дар ташаккули мавқеи шахрвандии хонандагон бахшида шудааст.

Зикр мегардад, ки осорхонаи мактабӣ яке аз омилҳои боэтимодии сарчашмаи дониш махсуб ёфта, дар пешрафти таълиму тарбия ва инкишофи ҷаҳонбинии ҷавонон кӯмаки нишонрас ва амалӣ мегузорад. Ба муаллимони фанҳои таърих, кимиё, биология, ҷуғрофия, адабиёт ҳамеша имконият ҳаст, ки онҳо аз амсилаю нигораҳо, расму ҳуҷҷатҳои осорхона дар дарсҳои худ ҳамчун аёнияти истифода баранд. Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмон нисбати арзишҳои таърихии халқи тоҷик чунин иброз намуданд: «Омӯхтани таърихи халқамон на танҳо ба хоҳири донишҷӯи гузашта нест, балки он дурнамоест, ки роҳи ояндаи миллат ва пешомадҳои давлатдориро равшан намуда, барои ҳудодоҳии миллӣ, ваҳдати ягонагӣ ва рушду такомули таърихи наслҳои оянда хизмат мекунад» .

Дар Осорхонаҳои мактабҳо давра ба давра ва зина ба зина роҳи пуршарафи тайкардаи маориф ва мактаби имрӯзаи тоҷик, муаллимону олимон, Вазирони маорифу мураббӣни кӯдакостонҳо инъикос гаштааст. Албатта, ин макони маърифати илмиву педагогӣ дар ҷараёни тайёр намудани ҷавонон ба таҳлили комили оянда ва тарбияи касбии онҳо бе таъсир наменонад. Рисолати осорхонаҳо гирдоварӣ, омӯзишу таҳқиқ, ҳифз ва тарғибу ташвиқи таҷрибаи пешқадами педагогӣ мебошад. Маҳз, фаъолияти маърифатӣ-хизонавии осорхонаҳо яке аз самтҳои коргузориҳои ин хоҳи муаззами тарбия ва парвариш буда, он дар худ маҷмӯъасозӣ, баҳисобгирӣ, ҳифз ва омӯзиши таҷрибаи пешқадами педагогӣ таърихи маорифро дар бар мегирад.

Таҷрибаю мушоҳидаҳои ҷаҳониро нишон медиҳад, ки осорхонаҳо, дар ҳақиқат, дар таълим ва тарбияи ҷавонон нақши намоёнро мебозанд. Ҳар як осорхонае, ки дар мактабҳои миёна бунёд шудааст, мувофиқи нақша-ҷарабинҳои раёсати мактаб амал менамояд. Масалан, осорхонаи мактаби рақами 82-и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе, ки ба номи Қаҳрамони халқи тоҷик, шоири бузург устод Мирзо Турсунзода бунёд шудааст, аз се ҳуҷра иборат буда, маводҳои он аз ҷордаҳ қисмат иборат аст. Ҳар як қисмати толор аз соҳаҳои гуногуни ҳаёту фаъолияти шоир маълумот медиҳад. Амсилаю нигораҳои осорхона тамошобинонро бо зиндагию фаъолияти шоир аз наздик ошно месозад. Дар осорхона инчунин аксҳои Мирзо

Турсунзода бо ҳамроҳии шоирон, олимони шинохта, китобҳои ба забонҳои халқҳои ҷаҳон чопшудаи шоирро дидан мункин аст. Дар осорхона ҷавонон бештар бо тарзи ҳаёт ва фаъолияти шоир аз наздик шинос гашта, савияи дониши худро нисбати фарҳангу адабиёти тоҷик инкишоф медиҳанд.

Хушбахтона, таи солҳои охир якҷанд осорхонаҳои мактабӣ таъсис дода шуданд. Масалан, соли 2008-ум осорхонаи адабию таърихӣ мактаби миёнаи рақами 6-и ноҳияи Ҳисор ба номи Ҳабибулло Назаров ба фаъолият шуруъ намуд. Қисмати аввали толор ба ҳаёт ва фаъолияти шоир бахшида шуда, аз мизи корӣ, мошинкаи чопкунӣ, либосу ҷевон ва тӯҳфаҳои ӯ гирд оварда шудаанд. Қисмати дуюми толор расму амсилаҳо, китобҳои шоиру нависандагони муосир бахшида ба 100-солагии нависанда, мақолаҳои илмӣ, дастхатҳо, китобҳои шахсӣ, гирд оварда шудаанд. Асарҳои адиб барои баланд бардоштани ҳисси ватандӯстию донишандӯзии наврасону хонандагон ва таълиму тарбияи онҳо нақши муҳим мебозад. Нигораҳои осорхона ба омӯзгорон ҳамчун воситаи аёни заруранд, чунки хонандагон дар давоми дарс аз маводҳои осорхона баҳравар гашта, бо воқеаҳои таърихӣ кишвар, аҳли илму адаб аз наздик шинос шуда, дар мавзӯҳои гуногун суҳбатҳо, маърузаҳо, рефератҳо навишта ҷаҳонбинии худро васеъ менамоянд. Дар соли 2010 дар мактаби таҳсилоти миёнаи умумии рақами №6-и ноҳияи Ҳисор осорхонаи таърихӣ кишваршиносӣ бунёд карда шудааст, ки он аз ороиши занона, гулдӯзиҳо, кулолгарӣ зиёда аз 1000 нигораҳои гуногуни адабию таърихӣ иборатанд. Ҳаёти осорхона аз 17 нафар хонандаи беҳтарин иборат буда, ба кори Шурои осорхона ва фаъолияти он кӯмак менамоянд. Нақшаи солонаи кори осорхона аз тарафи сарвари мактаб тасдиқ гардидааст. Осорхонаи мактаби миёнаи №44-и деҳаи Бобо-Сурхони ноҳияи Ҳисор ба хоштири устои варзиш, Мураббии Шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон - Абдулло Муродов созмон дода шудааст. Ин амали нек танҳо барои зинда нигоҳ доштани хоштираи неки бузургон, идома додани таҷрибаи бои гузаштагон, дар ҳисси ҷавонон бедор намудани эҳтиром нисбат ба шахсиятҳои арзанда мебошад.

Зерфасли чоруми боби аввал – **“Вижагиҳои хоси ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ”** - ба таҳлили назариявӣ ва амалии саҳми осорхонаҳои мактабӣ ба ташаккули мавқеи шахрвандии хонандагон бахшида шудааст.

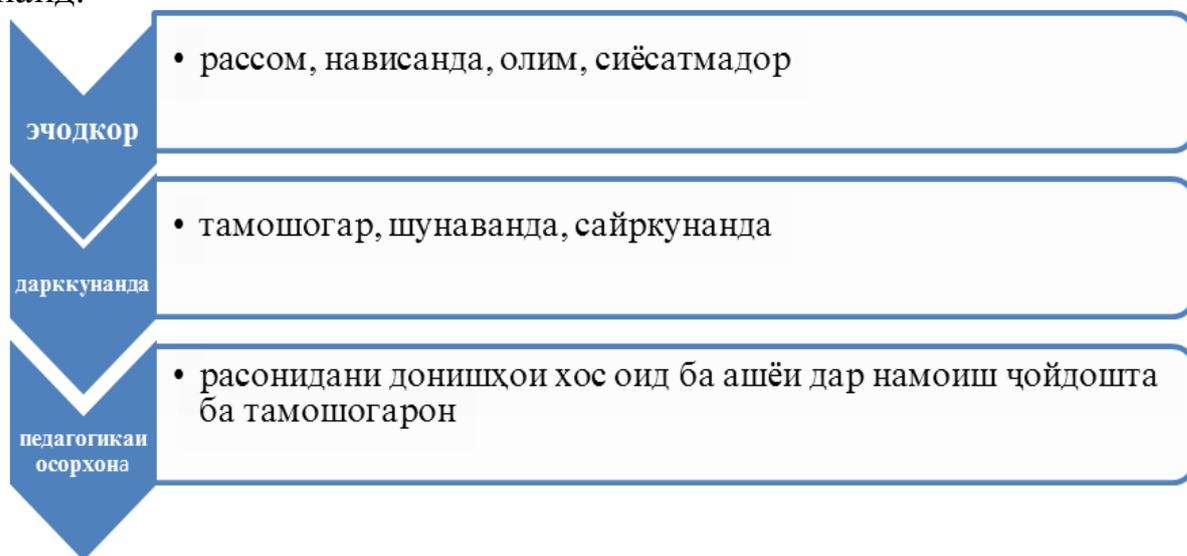
Қайд намудан бамаврид аст, ки осорхонаи мактабӣ на танҳо навъе аз шакли ташкили фаъолияти таълимӣ-фаҳмондадихӣ ба шумор меравад, балки он воситаи рушди тарбияи маънавӣ, худшиносии миллӣ ва ватандӯстии хонандагон аст. Иштироки хонандагон дар корҳои ҷустуҷӯӣ, омӯзишӣ ва ҷамъоварии ёдгориҳову нигораҳои осорхонавӣ, ташкили намоишҳо, гузаронидани шабнишиниҳою конференсияҳо ва сайрҳои таърихӣ малакаҳои фаъолияти таҳқиқотӣ ва кишваршиносии онҳоро ташаккул медиҳад.

Омӯзиши фаъолияти осорхонаҳо аз масъалаҳои мебошад, ки ба муҳтаво, усул ва шаклҳои муассири арзёбии он, интихоби методология ва самаранок ба роҳ мондани фаъолияти назариявӣ-амалии онҳоро муҳим

мешуморад. Зеро танҳо тавассути дарки бонизоми мафҳуми осорхона ҳамчун муҳити омӯзишӣ метавон ба таҳлили мавқеи педагогикаи самти осорхонавӣ, масъалагузорӣ, муайян намудани ҳадафҳо ва вазифаҳои он муваффақ гардид.

Омӯзиш ва таълиму тарбия дар муҳити осорхонаҳои мактаб дар баробари ҳифзу нигоҳдорӣ, ҷустуҷӯ ва намоиши ашёи асбоби осорхонаро дар бар мегирад. Омӯзиши фаъолияти бисёре аз осорхонаҳо собит месозад, ки дар айни замон он бо дигар муассисаҳои таълимии кишвар чандон ҳамсохтор ва ҳамоханг нест: он на ҳамеша ҳамчун системаи ягонаи илмӣ ва фарҳангиву омӯзишӣ ба ҷашм мерасад.

Андешаҳо ва бардоштҳо дар мавриди асбобу ашё, тасвиру расмҳо, унсурҳои фарҳанги миллии дар иртибот бо фаъолияти осорхонаҳои мактабӣ чунинанд:

- мавқеи эҷодкор (рассом, нависанда, олим, сиёсатмадор), истехсолкунандаи унсурҳои фарҳангӣ, ки шоистаи дарёфти мақоми ашёи осорхонаӣ ҳастанд;

- мавқеи шахси дарккунанда (тамошогар, шунаванда, сайркунанда)-и ашёи осорхонаӣ;

- мавқеи педагогикаи осорхона, ки на танҳо маҷмуае аз донишҳои хосро оид ба ашёи дар намоиш ҷойдошта ба тамошогарон мерасонад, балки дар ниҳоди онҳо шавқи пажӯҳиши мустақилонро бедор месозад ва баъзан миёни бинанда ва ашёи осорхона робитаи мантиқиро эҷод мекунад. Гузашта аз ин, педагогикаи самти осорхона байни шахси эҷодкор ва бинанда, истифодабаранда ва қабулкунандаи асбобу ашёи осорхона робитаи мантиқи ба амал меорад.

Дар боби якуми диссертатсия бо назардошти масоили асосҳои осорхонашиносӣ арзишҳои миллии ва алоқии он бо пажӯҳишҳои илмӣ таҳлил ва таҳқиқ гардидааст. Аз ҷумла, мушаххас карда шудани асосҳои педагогии тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ аз нигоҳи донишмандон, олимони ва мутасаддиёни ватанӣ ва дигар халқу миллатҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Сараввал, пеш аз дохил шудани комил ба мавзӯ, масоили ташаккули мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон чун пояи муҳими тарбияи

худшиносии миллӣ ба миён гузошта шуда, дар ин замина иқтибосот аз унвони олимони соҳа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор ёфтааст. Инчунин бобати таърихи осорхона ва илми осорхонашиносӣ ҳамчун ҷузъи худшиносии насли наврас дар асоси ақидаи муаррихон таҳлили ҳамаҷониба дидааст. Дигар аз масъалаи муҳим дар боби мазкур - тарзи ташкил ва ба роҳ мондани тарбияи наврасону ҷавонон дар рӯҳияи худшиносии миллӣ тавассути осорхонаҳои мактабӣ мебошад.

Зикр мегардад, ки аз синни мактабӣ ба тарбия фаро гирифтани наврасон дар дарсҳои фанни таърихи халқи тоҷик дар осорхона муассир ва ботадбир хоҳад буд. Осорхонаҳои мактабӣ барои хонандагон ҳамчун аёнияти хос ва мушаххас хидмат мекунад, ки боиси дуруст дарк кардани воқеоту рӯйдодҳо дар давраҳои гуногуни таърихӣ маҳсуб меёбад. Ҳамзамон осорхонаҳо дар рӯҳияи бедор шудани ҳиссиётҳои баргузида, амсоли мавқеи шахрвандӣ дар эҳтирому эҳтиёти боигариҳои моддӣ ва маънавии халқи тоҷик, дар руҳияи худшиносии миллӣ тарбия ёфтани наврасону ҷавонон мусоидат менамояд. Дар ин боб мавзуи мавриди назар бо мисолҳои мушаххас ва равшан ифодаи ҳидро ёфтааст.

Ниҳоят, хусусиятҳои хоси ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ низ дар ин фасли рисола мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, аз аҳамияти калони ҳештаншиносӣ ва шарафмандии миллӣ иборат будани дарси таърихи халқи тоҷик ба ҳамагон маълум аст ва ин албатта, бе заҳмати омӯзгори асил ба даст нахоҳад омад. Дар ин росто осорхонаҳои мактабӣ ҷузъи амалигардонии ин рисолат маҳсуб меёбанд. Метавон гуфт, ки ташаккули тарбияи мақеи шахрвандии наврасону ҷавонон, маҳз, аз истифодаи самараноки ҳамин дарсу осорхонаи мактаб шакл мегирад. Илова бар ин, ташкил ва баргузории чорабиниҳо аз тарафи шахсони мутасаддӣ дар осорхонаи мактаб дар рушди тарбияи хонандагон самаранок арзёбӣ мегардад. Дар ин фасл намунаи нақша-чорабиниҳо дар робита ба фикрҳои дар боло зикршуда муфассал пешниҳод шудаанд.

Боби дуюми рисолаи диссертатсионӣ таҳти унвони **“Шароитҳои педагогии татбиқи корҳои таълиму тарбиявии осорхонаҳо дар ташаккул додани мавқеи шахрвандӣ дар наврасону ҷавонон”** ба таҳқиқи озмоишии масъалаи мавриди назар ва зимни он ошкор намудани шароитҳои педагогии ташаккули мавқеи шахрвандӣ дар наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ бахшида шудааст.

Зерфасли аввали боби дуввум – **“Коркард ва татбиқи шароитҳои таъминкунандаи самарабахши ташаккули мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ”** - ба таҳқиқи амалӣ ва ошкор сохтани шароитҳои ба ташаккули мавқеи шахрвандии ҷавонону наврасон мусоидаткунанда бахшида шудааст.

Мавқеи шахрвандии хонанда – дар худ парваридани эҳсоси ботинии эътиқод ва муҳаббат ба сиёсати давлат, ҳуқуқи инсон, ҷомеаи шахрвандӣ, майл ва хоҳиши шахрванди фаъол будан ба хоҳири хидмат кардан ба манфиат ва рушди ҷамъият мебошад. Дар ин росто худшиносии миллӣ

хамчунин ба сифати унсури асосии арзишҳои шахрвандӣ ташаккул меёбад, ки мансубияти хонандаро ба миллати худ, мавқеи ӯро дар ҷомеа ва муносибатҳои иҷтимоӣ, фаҳмиши манфиатҳои миллий ва амсоли он густариш медиҳад.

Аҳамияти ташаккули ҳувияти миллии хонандагон ҳам ҷанбаи сиёсӣ иҷтимоӣ ва ҳам маданияту фарҳангиро дорад. Синну соли наврасиву ҷавонӣ давраи хос ва муҳим дар ташаккули шахсият маҳсуб меёбад, ки дар шуури хонанда заминаи сифатҳои шахрвандӣ гузошта мешавад. Дар ин давра эҳтиром ба одамон, дарки ҳадаф ва ормонҳои атрофиён сарфи назар аз муносибатҳои иҷтимоӣ, мансубияти миллий, забондонӣ ва эҳтиром ба оинҳои дин омӯзонида мешавад.

Ташаккул ва парвариши ҳисси шахрвандии насли наврас раванди ниҳоят масъулиятнок ва ҷиддӣ буда, дар муносибати ӯ ба имрӯзу ояндаи ҷомеа таъсир мерасонад. Бо дарки ин масъулият омӯзгоронро зарур аст, ки кори таълиму тарбияро бо роҳу усули босамар ва равиши педагогӣ ба роҳ монанд.

Дар ин самт осорхонаҳои мактабӣ ҳамчун рӯйнамо ва муаррифгари таърихи диёр ва муассисаи таълиму тарбиявӣ бо пешниҳоди мавод оид ба кишваршиносӣ, инъикоси ҳаёти собиқадорони ҷангу меҳнат, фаъолияти омӯзгорону хатмкунандагон ва бозтоби рӯйдодҳои ҳаёти мактаб дар тарбияи ҳисси ватанпарастии хонандагон нақши муҳим мебозад. Дар айни замон боло бурдани нақши таълиму омӯзиш ба василаи мавод ва арзишҳои моддӣ маънавии осорхонаҳои мактабӣ хеле муҳим ба шумори меравад.

Такмили муҳтавои таълиму тарбия, ки имрӯз бо супориши Ҷукумати ҷумҳурӣ, хоса, ташаббусҳо ва ибтикороти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва барномарезҳои Вазорати маориф ва илми Тоҷикистон дар муассисаҳои таълимии кишвар роҳандозӣ ёфта, ба рушди шахсияти мактабхон, мавқеи шахрвандии ӯ, худшиносии миллий равона шудааст.

Экскурсия ҳамчун яке аз шартҳои ташаккули мавқеи шахрвандии ҷавонону наврасон тавассути осорхонаи мактабӣ метавонад воситаи асосии осорхона дар тарғибу ташвиқи ғояҳои умумииinsonӣ, сулҳпарварӣ, ғояҳои пешқадами ҷамъиятӣ ва муаррифии мероси фарҳанги бумӣ бошад. Дар кори амалӣ экскурсия то вақте шакли асосии кори оммавии осорхона мебошад, ки ба талаботи умумиметодӣ ҷавобгӯ аст. Экскурсияи осорхонавӣ ҳамчун фаъолияти илмӣ-маърифатӣ ба хонанда имкон медиҳад, дар самти ташаккули сифатҳои зеҳнӣ-аналитикӣ, таҳлили мазмун ва мундариҷаи нигораҳо – асбобу ашёи осорхонаҳо, ёдгориҳои аслии таърихӣ ва маводи ёрирасон комёб ва муваффақ гардад.

Зерфасли дуюми боби мазкур – **“Мазмун, шакл ва мундариҷаи корҳои осорхонаи мактабӣ ва дар ин замина ба роҳ мондани тарбияи босамари мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон”** - ба ташкили бонизомии осорхонаҳои мактабӣ дар партави мавзӯи таҳқиқоти мазкур, шакл ва мундариҷаи кори он бахшида шудааст.

Дар ташкилу бунёди сосрхонаҳои мактабӣ, аввалан, саъю талоши омӯзгорон, ба хусус омӯзгорони фанни таърих дорои аҳамияти хоса аст. Ҳамзамон, аз ҳисоби омӯзгорон таъйин намудани мудир ва аъзои осорхонаи мактабӣ шартӣ муҳим аст. Ҳамон тавре, ки дар рисола зикр шудааст, пас аз ташкилу бунёд ва таъйин намудани мудир аъзои осорхонаи мактабӣ як қатор ҳуҷҷатҳои заруриро низ бояд мурағаб намуд.

Дар мавриди ба роҳ мондани фаъолияти осорхонаҳои мактабӣ шартӣ дигари муҳим - гурӯҳбандии ашё ва коллексия дар мадди назар дошта мешавад. Ҳамчунин, амсилаҳои дохили осорхонаи муассисаро ҳам аз рӯйи хронология ҷобачогузорӣ намудан ҳам аз амалҳои муҳим доништа мешавад.

Бояд қайд намуд, ки осорхонаи мактаб набояд танҳо ба фаъолияти ҷустуҷӯӣ маҳдуд гардад. Фаъолияти рӯзмарраи осорхонаҳои мактабиро бе ташкил ва баргузориҳои конфронсҳо, ҷамъомадҳо, озмунҳо ва шабнишиниҳо бо иштироки фаъоли хонандагон, омӯзгорони собиқадор ва хатмкардагони муассиса тасаввур кардан ноимкун аст. Чунин ташаббус ва фаъолияти густурда имкун медиҳад, ки хонандагон беш аз пеш фаъолтар гарданд ва осорхона ба маркази тарбияи ҳисси шахрвандӣ, ватандӯстӣ ва меҳанпарастӣ табдил ёбад.

Осорхонаҳои мактабӣ чун анъана аз рӯйи дастурамали тасдиқшуда фаъолият мебаранд. Онҳо низомнома, оиннома, нақшаи қор ва ҳазина - фонд доранд. Осорхонаҳои мактабӣ дар доираи нақшаҳои таҳия ва қабулшуда фаъолият доманадор мебаранд. Чунинчун, дар вилояти Суғд Осорхонаи мактабии «Таъриху кишваршиносӣ» ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти осорхона ба гирд овардани мавод оид ба ёдгориҳои таърихӣ ва осори санъат, эҷодиёти даҳонии халқ, маводи мардумшиносӣ, маълумот доир ба фаъолони сохтмони сохти Шуравӣ дар кишвар, пешқадамони ҳаракати колхозӣ, иштирокчиёни ҶБВ, ҳунармандони халқӣ ва дигар ҷабҳаҳо равона шудааст.

Дар ташкил ва рушди осорхонаҳои мактабӣ омӯзгорони фанни таърих бояд пешқадам ва байрақбардор бошанд, ки тибқи дастур, низомнома ва ҳуҷҷатҳои дигари расмӣ осорхонаҳои мактабӣ фаъолият мебаранд. Масъалаи ташкили осорхонаҳои мактабӣ дар Шӯрои омӯзгорони мактаб бояд мавриди муҳокима қарор ёфта, фаъолияти пайваста ва ҳамарӯза бояд дошта бошад. Сохтори осорхонаи мактабӣ аз раиси Шӯрои осорхона, ниғаҳбони фонд - ҳазина, котиби Шӯрои осорхона, аъзои Шӯрои осорхона иборат аст. Дар пешрафти фаъолияти осорхонаи мактабӣ маҳфили “Таърих ва арзишҳои кишваршиносӣ” нақши пойдор ва устуворро касб мекунад.

Осорхонаи мактабӣ вобаста ба имконоти мавҷуда ташкил ва бунёд мегарданд. Агар базаи моддӣ-техникии муассисаи таҳсилот аз ҷиҳати фарогирии хонандагон ба таҳсил ҷавобгӯи талабот бошад, метавон дар ғӯшаи муассисаи таълимӣ осорхонаи хубе ҳатто дар як доираи синфи алоҳида ташкил намуд. Бо мурури вақт ва замон вобаста ба васеъ гардидани асбобу ашёи осорхона, маводҳои ҷолиб онро метавон аз доираи синфхона ба осорхонаи мактабӣ табодул дод. Вале мусаллам аст, ки имконият на дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавҷуданд, то

осорхонаи мактабиро дар ҳаҷми нисбатан калонтар бунёд кард. Сарфи назар аз ин, метавон гуфт, ки осорхонаи мактабиро дар як гӯшаи кабинети таърих ва ё дар як гӯшаи муассиса бунёд кард. Ин низ бар салоҳи кор хоҳад буд.

Зерфасли сеюми боби дуввум “**Таҳлили натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-таҳқиқотӣ оид ба рушди мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ**” ном дошта, ба таҳлилу баррасии натиҷаҳои таҳқиқоти педагогӣ дар самти рушди мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон зимни осорхонаҳои мактабӣ бахшида шудааст.

Корҳои озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии МТМУ № 54 ноҳияи Синои ш. Душанбе, (Лоик Шералӣ), МТМУ № 1 ва №9 Сангтӯдаи ноҳияи Данғараи вилояти Хатлон, МТМУ №14, шаҳри Хучанд, МТМУ №26, ноҳияи Кӯшонӣён, МТМУ №10, шаҳри Панҷакент гузаронида шуданд. (Панҷакент: МТМУ №1, 3, 30, 33, Айнӣ, МТМУ №40, Варзоб МТМУ №40, Ваҳдат, МТМУ №2) гузаронида шуд. Дар озмоиш дар маҷмӯъ 268 нафар хонанда ва 31 нафар омӯзгор иштирок карданд.

Раванди корҳои озмоишӣ аз се давра иборат буд:

1. Давраи ба қайд гирифтани.
2. Давраи шаклгирӣ.
3. Давраи назоратӣ.

Барои муайян кардани сатҳ ва дараҷаи зехнӣ-аклонии мактабиён дар самти ташаккул ва тарбияи мавқеи шахрвандии онҳо мо хонандагони синфи 7-и муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №26-и ноҳияи Кӯшонӣёнро мавриди санҷиш қарор додем. Дар ин замина пешакӣ саволномаи озмоишӣ таҳия карда шуд. Пурсишномаи тартибдодаи мо аз 16 суол иборат буд. Мувофиқ ба ҳар як ҷавоб миқдори муайяни холҳо дода шуда, дар охир холҳо ҷамъбаст гардид ва се гуруҳи хонандагонро дар самти дараҷаи воқеии зехнӣ-аклонии мактабиён ва ташаккули мавқеи шахрвандии онҳо муайян намудем:

- дараҷаи баланд – 53-42 хол;
- дараҷаи миёна – 43-30 хол;
- дараҷаи паст – 29-0 хол.

Натиҷаҳои пурсишномаро дар шакли таблитса нишон медиҳем:

Инкишофи ҷузъи маърифатӣ-зехнии тарбияи мавқеи шахрвандии хонандагон дар давраи озмоиши муқарраркунанда

Ҷадвали 1

№	Синф	Иштирок карданд	Хол	Дараҷаи инкишоф
1	7 А	28	48	Баланд
2	7 Б	31	27	Паст
3	7 В	29	34	Миёна
Ҷамагӣ	3	88		

Аз рӯйи нишондоди таблитса мушоҳида намудем, ки танҳо 11%-и хонандагон дараҷаи баланди ташаккули мавқеи шахрвандӣ доранд.

Пурсишномаи дигаре, ки ба хонандагон пешниҳод гардид, муайян намудани дониши онҳо оид ба аҳамияти осорхона буда, аз ҳашт савол иборат буд. Барои ҳар як ҷавоб холи муайян дода мешуд ва дар асоси ҷамъ намудани ин ҳолҳо се дараҷаи дониши онҳо муайян гардид:

1. Дараҷаи баланд – 22-17 ҳол;
2. Дараҷаи миёна – 16-13 ҳол;
3. Дараҷаи паст – 12-0 ҳол (Ҷадвали 2)

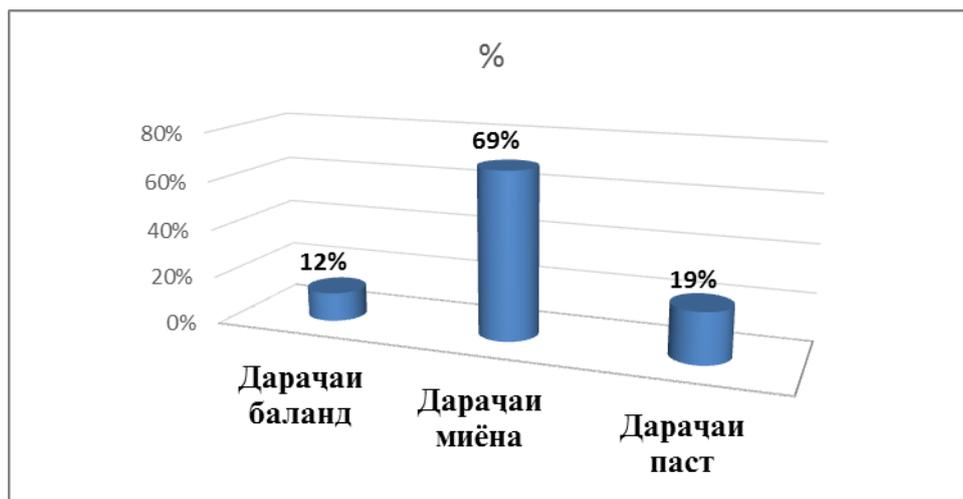
Инкишофи ҷузъи маърифатӣ-зехнии тарбияи мавқеи шаҳрвандии хонандагон дар давраи озмоиши муқарраркунанда

Ҷадвали 2

№	Синф	Иштирок карданд	Ҳол	Ҷоиз	Дараҷаи инкишоф
1	8 А	31	18	19%	Баланд
2	8 Б	30	15	89%	Паст
3	8 В	32	16	82%	Миёна
Ҳамагӣ	3	83	109		

Аз таблитса маълум аст, ки 12%-и хонандагон дараҷаи баланди дониш оид ба осорхонаҳо ва аҳамияти онро доранду ҳалос.

Зимни муқоиса ва таҳлили натиҷаи бадастомада муайян гардид, ки 12%-и хонандагон дараҷаи баланди тарбияи мавқеи шаҳрвандӣ доранд, 69% дараҷаи миёна ва 19% дараҷаи паст (расми 1).

Расми 1. Зинаҳои рушди мавқеи шаҳрвандии хонандагон дар давраи озмоиши муқарраркунанда

Аз таҳлили пурсишномаҳо бармеояд, ки ҷиҳати болоравии дараҷаи тарбияи мавқеи шаҳрвандии хонандагон кор бурдан ва муайян кардани

асосҳои педагогии баланд бардоштани дараҷаи ташаккули мавқеи шаҳрвандии хонандагон ҳатмӣ ва зарур аст.

Дар давраи аввали озмоиш хонандагон бо осорхонаи мактабӣ шинос гаштанд. Пас аз чанд муддат саёҳат ба Осорхонаи миллии Тоҷикистон ба роҳ монда шуд. Осорхона дар рушду нумуи фарҳанги миллии тоҷикон мавқеи хос дорад. Осорхонаи калонтарини ҷумҳурӣ дар майдони марказии ба номи С.Айни шаҳри Душанбе соли 1934 дар заминаи Намоишгоҳи комёбиҳои хочагии қишлоқи Ҷумҳурӣ ташкил ёфта, соли 1960 ба Осорхонаи санъати тасвирии ба номи Бехзод табдил дода шуд. 20 марти соли 2013 бо расман кушода шудани Осорхонаи миллии Тоҷикистон тамоми нигораҳо ба осорхонаи нав гузаронида шуд.

Ба ҳамин тариқ, дар раванди гузаронидани машғулиятҳо мо имконияти саёҳат ба осорхонаро ҷиҳати ташаккули шавқу рағбати хонандагон ба фарҳанг, таърих, табиати маҳал ва расму оинҳои миллии истифода бурдем.

Машғулияти охирин дар давраи шаклгирӣ ин амалигардонидани лоиҳаи «Мини-осорхона» дар синф буд. Ба хонандагон супориш дода шуд, ки осорхона (осорхонаи хурд) ташкил намоянд. Ин барои онҳо бениҳоят шавқовар буд. Барои ташкил намудани осорхона усули лоиҳахоро истифода бурдем, ки барои хонандагони мактаби миёна дастрастар аст. Ин усул ҷиҳати ташаккули мавқеи шаҳрвандии хонандагон мусоидат мекунад. Хонандагон иттилои зиёдеро аз худ мекунанд ва чун шахсияти комил тарбия меёбанд. Онҳо муваффақ мегарданд, ки муҳиту фазои осорхонаро дар зиндагӣ низ истифода бурда тавонанд.

Бо мақсади муқоиса намудани натиҷаҳои даврҳои муқарраркунанда ва назоратӣ мо маълумотро дар диаграмма ҷойгир намудем, ки чунин мазмун дорад:

Расми 2. Таҳлили муқоисавии натиҷаҳои озмоишҳои муқарраркунанда ва назоратӣ

Маълум шуд, ки дар натиҷаи гузаронидани корҳои озмоишӣ-таҳқиқотӣ дараҷаи тарбияи мавқеи шаҳрвандон баланд гашт, хонандагон аз моҳияти ҷавҳари фаҳмиши шаҳрванди ватан будан огоҳ шуданд, масъулияти

ватандорӣ дар ниҳоди онҳо тавассути арзишҳои осорхонаи мактабӣ болотар гашт.

Барои таҷриба ва таҳқиқ хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 9–и ноҳияи Данғараро ба Осорхонаи аввалин маорифчиёни ноҳия ба саёҳат бурдем ва бо мақсади озмоиш дар миёни онҳо пурсишнома гузаронидем. Синфи 8 А ба сифати синфи озмоишӣ ва синфи 8 Б синфи назоратӣ қарор гирифт (Ҷадвали 3).

Таҳлили тарбияи мавқеи шахрвандӣ дар гурӯҳи озмоишӣ ва санҷишӣ

Ҷадвали 3

Таҳлили тарбияи мавқеи шахрвандӣ	Озмоишӣ			Назоратӣ		
	Синфи 8А			Синфи 8 Б		
	Дараҷаи %			Дараҷаи %		
	Паст	Миёна	Баланд	Паст	Миёна	Баланд
Дарки мафҳуми мавқеи шарвандӣ	14	2	8	12	4	10
Риояи одоби шахрвандӣ	12	5	9	11	7	9
Эҳтиром баарзишҳои миллӣ	15	4	7	14	6	6

Озмоиш нишон дод, ки пас аз ташкил намудани саёҳатҳои омӯзишӣ ва сайри таърихӣ осорхона, ки бевосита аз донишу фаҳмиши заминавӣ дар осорхонаҳои мактабӣ ба даст омада буд, тасаввуроти хонандагон дар бораи мавқеи шахрвандӣ баландтар гардид. Ин нишондод далели он аст, ки чиҳати болоравии маърифати шахрвандӣ ва дарки мавқеи шахрвандии хонандагон осорхонаҳои мактабӣ нақши муҳим мебозанд.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Таҳлили масъалаҳои умдаи марбут ба мавзӯи баррасишаванда моро ба хулосаҳои зерин овард:

1. Осорхонашиносӣ ҳамчун унсури тарбияи иҷтимоӣ дар раванди таърих ва мутобиқшавии хонандагон ба ҳаёти иҷтимоӣ дар ҷаҳорҷӯбаи ташаккули мавқеи шахрвандӣ ва худшиносии миллӣ хусусиятҳои хоси худро дорад. Тазаққур медеҳем, ки аксарияти давлатҳои бузурги ҷаҳонӣ кори осорхонашиносиро хеле хуб ба роҳ мондаанд. Дар кишвари мо барои расидан ба ҳадафҳои волои мавриди назар корҳо дар пеш аст ва дар ин росто ҳиммат ва азамати зиёде зарур аст [1-М].

2. Тарбияи мавқеи шахрвандии наврасон ва ҷавононро метавон тариқи формулаи “осорхона – илм – нигора” муайян намуд. Ин маънои онро дорад,

ки донишҳои илмӣ заминаи пойдор барои пайдоиши воситаҳои нави таълиму тарбияи мавқеи шаҳрвандӣ мегарданд ва имкон медиҳанд, ки насли наврас дар руҳияи баланди эҳсоси шаҳрвандӣ, ватандӯстӣ тарбия ёбанд. Зиёда аз ин, муҳити воқеии ташаккул ва тарбияи хислатҳои шаҳрвандӣ дар заминаи омӯзиши таҷрибаи маърифатӣ-зехнии кишварҳои мутараққӣ созмон ёфта, сарчашмаю манбаъҳои қаблан дастнораси таърихӣ ба даст оварда шаванд [6-М].

3. Дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ зарур аст, ки хонанда, воқеан, субъекти марказии раванди таълим гардад. Аз ин лиҳоз, бештар ба дарки рӯйдодҳои таърихӣ, нигораю катибаҳо, ёдгориҳои миллӣ-минтақавӣ, шахсиятҳои муаззами кишвар ва манотикҳои мамлакат таваҷҷуҳ кард. Талаботи замон аст, ки ҷомеаи муосир ба шаҳрвандоне такя ва ниёз дорад, ки дониши фаровон ва таҷрибаи хуби дар ҳамаи самтҳои хоҷагии халқ амал карданро касб кардаанд, ҳисси баланди мавқеи шаҳрвандӣ ва худшиносии миллӣ доранд, тасмим гирифтаанд ва ба шароити тағйирёбандаи ҳаёт мутобиқу мувофиқ бошанд. Мутаносибан, ҷомеаи муосир дар назди муассисаҳои таълимӣ, пеш аз ҳама, мактаб вазифаи тайёр намудани чунин хатмкунандагонро мегузорад, ки тавонанд, мустақилона ба шароити тағйирёбандаи ҳаёт ҷавобгӯ бошанд, донишҳои заруриро аз бар кунанд ва онро дар амалия истифода намоянд, соҳиби фарҳанги муошират ва муносибати воло бошанд [1-М; 7-М].

4. Гузаронидани чорабиниҳо бо истифодаи усули саёҳат ба осорхонаи мактабӣ ҳамеша ҳолати гувороро ба миён меорад, ки онро на танҳо хонандагон, балки омӯзгорон низ интизор мешаванд, махусусан, агар он дар самти дуруст пешниҳод шуда бошад. Тамоми ҷузъиёти он пешакӣ андешадаву маводи ҷолиб интиҳоб гардида, захираҳои зехнию эҷодии хонандагони муассисаҳои таълимӣ ба инобат гирифта шуда бошад [3-М; 9-М].

5. Аз таҳлил ва баррасии сарчашмаҳои илмӣ бармеояд, ки барои ташаккул ва татбиқи шароити муайян дар фаъолияти таълимии хонандагон муносибати мусбатро ба таълиму тарбия таъмин намудан зарур аст [2-М].

6. Низоми муносибатҳои байни инсон ва таъриху фарҳанги халқи худ дар замони муосир метавонад қобилияти инсонро инкишоф диҳад, меҳнати ӯро ба эҷодиёт мубаддал гардонад. Бартарӣ ва камбудихо дар муносибати байни одамон масъалаи хеле нозук буда, аслан ҳамон сарҳади муайянкунандаи паҳлуҳои ҳассоси нуктае мебошад, ки маънидор намудани ҳаёти инсон боиси болоравии сифати зиндагӣ мегардад. Дар ин бобат, ҷӣ гуна ва барои ҷӣ истифода гардидани осорхонаи мактабӣ аҳамияти ҳалкунандаро молик мегардад [7-М].

7. Осорхонаи мактабӣ дар ҷараёни таълиму тарбия роҳҳои нави рушди тафаккурро мекушояд ва барои таълим, рушд ва тарбияи хонандагон имкониятҳои нав фароҳам меорад. Бо истифодаи маводи ҷамъшуда дар осорхона раванди гузаронидани дарсҳо ва хоса чорабиниҳои муфид самараноктар мегардад ва ба ин васила фазои мусбӣ ва ҷаҳони фароҳи арзишҳои фарҳангӣ-маърифатӣ ба хонандагон дастрас мегардад. Ташкил ва

созмони осорхонаҳои мактабӣ дар соҳаи маориф ба омӯзгорон имкон медихад, ки мундариҷа, метод ва шаклҳои ташкили таълиму тарбияро сифатан тағйир диҳанд [3-М].

8. Ҷанбаҳои гуногуни педагогӣ, амсоли иҷтимоӣ-фарҳангӣ, тақмили шаклу усулҳои таълим ва тарбияи хонандагон тавассути омӯзиши таърихи маҳал, фаъолияти осорхона ҳамчун маркази илмӣ-пажухишӣ, таълимӣ-тарбиявӣ ва фароғатӣ, иштироки хонандагон дар ҳаракатҳои сайёҳӣ-кишваршиносии ҷумҳурӣ, вилоятӣ, шаҳриву ноҳиявӣ ба тарбияи мавқеи шаҳрвандии хонандагон нақши бузург мегузоранд [8-М].

9. Тарбияи ахлоқии хонандагон дар дарсҳои таърих мувофиқи матлаб ба роҳ бояд монда шавад. Мактабиён дирӯзу имрӯзи кишварро бояд хуб донанд ва ин кор тавассути фаъолияти осорхонаҳои мактабӣ мақсаднок хоҳад буд. Аз ҷумла, ба таври васеъ ташкил намудани чорабиниҳои умумимактабӣ, ки дар он хонандагон ва аъзоёни маҳфилҳо иштироки фаъол доранд [4-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Натиҷаҳои таҳқиқоти мо нақши калони осорхонаҳои мактабиро дар тарбияи мавқеи шаҳрвандии хонандагон ошкор сохт. Бо дарназардошти ин бозёфт, ба раванди ташкили осорхонаҳои мактабӣ, гирд овардани нигоараҳо, ҷобачогузориҳои онҳо вобаста ба меъёру қоидаҳои мавҷуда диққати махсус додан зарур аст.

2. Толори осорхонаҳои мактабиро бояд тавре интихоб ва ҷиҳозонид, ки дар баробари шиносӣ ва тамошои он гузаронидани чорабиниҳои муҳим (конференсияҳои мактабӣ, маҳфилҳо, шомҳои эҷодӣ ва амсоли он) имконпазир гардад.

3. Гузаронидани Озмуни ҷумҳуриявии “Осорхонаи беҳтарини мактабии сол” аз аҳамият ҳолӣ намебуд. Ташаббуси мазкур имкон медихад, ки ба осорхонаҳои мактабӣ диққати бештар дода шавад ва роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгоронро барои фаъолонатар ширкат намудан дар кори осорхонаи мактабӣ ҳавасманд мегардонад.

4. Дар доираи чорабиниҳои осорхонаи мактабӣ саёҳати хонандагонро ба мавзӯҳои гуногуни таърихӣ, осорхонаҳои кишвар ва инчунин осорхонаҳои мактабии муассисаҳои таълимӣ ташкил намудан ба мақсад мувофиқ аст.

МУНДАРИҶАИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҶОИ ТАҶҚИҚОТ ДАР НАШРИЯҶОИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ БА ТАБЪ РАСИДААҶД:

А) Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризишавандаи аз тарафи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба табъ расидаанд:

[1-М] Абдулов Ҷ. Нақши осорхонаҳо дар тарбияи ҳисси хештаншинӣ ва ватандӯстии ҷавонон // [Матн] - Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши педагогика. №3/7. 2017. –С.246-248.

[2-М] Абдулов Ҷ. Коркард ва татбиқи шартҳои таъминкунандаи самаранокии ташаккули мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон дар

заминаи осорхонаҳои мактабӣ // [Матн] - Паёми Пажухишгоҳи рушди маориф. Бахши педагогика. №4 (40). 2022. - С.141-144.

[3-М] Абдулов Ҷ. Экспозицияи осорхонавӣ ва нақши он дар рушди туризми фарҳангӣ // [Матн] - Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. №3 (40). 2021. - С.106-110.

[4-М] Абдулов Ҷ. Асосҳои назариявӣ-методологӣ тарбияи мавқеи шаҳрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. №3 (44) 2022. -С.104-108 (дар ҳаммуаллифӣ).

[5-М] Абдулов Ҷ.М. Рушди осорхонаҳо дар партави андешаҳои созандаги Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе. – 2023. –№3 (48) – С. 81-88. (дар ҳаммуаллифӣ).

Б) Маводе, ки дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд:

[6-М] Абдулов Ҷ. Мавқеи осорхонаҳои мактабӣ дар тарбияи ватандӯстии насли наврас // [Матн] – Мероси ниёгон. №24.2022. - С.98-101.

[7-М] Абдулов Ҷ. Ҷавонон ва осори ниёгон // [Матн] – Мероси ниёгон. №22. 2020. - С.134-136.

[8-М] Абдулов Ҷ. Экспозитсияи осорхонавӣ ва нақши он дар рушди равобити фарҳангӣ // [Матн] – Маорифи Тоҷикистон. №3. 2012. -С.29-33.

[9-М] Абдулов Ҷ. Туризмро тарғиб намоед // [Матн] – Маорифи Тоҷикистон. №3. 2018. -С.25-26.

[10-М] Абдулов Ҷ. Ба қадри саодат бирасем // [Матн] – Маърифати омӯзгор. №2. 2022. - С.23-25.

[11-М] Абдулов Ҷ. Ваҳдатофар // [Матн] – Маърифати омӯзгор. №6. 2022. -С.4-6.

[12-М] Абдулов Ҷ. Саҳми пешвои миллат дар рушди илму маориф ва тарбияи олимони ҷавон // [Матн] – Истиқлол ва уфукҳои таҳсилот, Нашрияи махсуси маҷаллаи “Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон” баҳшида ба 30-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон 2021. - С.68-69.

[13-М] Абдулов Ҷ. Мавқеи осорхона дар тарбияи ватандӯстии мактаббачагон // [Матн] - Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Заминаҳои педагогӣ ва психологӣ ташаккули шахсияти наврасону ҷавонон зимни таҳқиқи масъалаҳои пешгирии амалҳои номатлуб дар ҷомеа”. Душанбе.- 2022.

[14-М] Абдулов Ҷ. Махзани илму маърифат // [Матн] - Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи байналмиллалии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами назария ва амалияи таҳқиқоти педагогӣ: дурнамои рушди он дар замони муосир”. Душанбе.- 2023.

**ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ
ИМЕНИ АБДУРАХМАНА ДЖАМИ
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

**ТДУ 373:069(573.3)
ТКБ 74.2:79.1(2 тадж.)
А-14**

На правах рукописи

АБДУЛОВ ДЖАМОЛИДДИН МУХРУДИНОВИЧ

**ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ В ВОСПИТАНИИ
УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА
ОСНОВЕ ШКОЛЬНЫХ МУЗЕЕВ**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата педагогических наук по специальности
13.00.05 – Теория, методика и организация
социально-культурной деятельности
(13.00.05.03 – Социальная педагогика и самопознание)**

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена в отделе педагогика, психология и методика преподавания Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана.

Научный руководитель: **Негматов Садуллочон Эргашевич** – доктор педагогических наук, профессор, главный специалист отдела теории и истории педагогики Академии образования Таджикистана

Официальные оппоненты: **Давлатзода Джамиа** – доктор педагогических наук, директор государственного образовательного учреждения «Педагогический колледж города Хисара»

Рахмонов Абдусатор Абдуразокович – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой социокультурных и туристических технологий Таджикского государственного института культуры и искусства имени Мирзо Турсунзаде.

Ведущая организация: **Кулябский государственный университет имени Абуабдулаха Рудаки**

Защита диссертации состоится «06» февраля 2024 года, в 13:00 часов на заседании диссертационного совета 6Д.КОА-030 при Институте развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана (734024, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. А.Адхамова, 11/2, Тел.: 55 999 31 20)

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке и на сайте Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана (<http://www.prmatt.tj>)

Автореферат разослан _____ 2024 г.

Ученый секретарь
диссертационного совета к.п.н., доцент

Ш.П.Котибова

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования

Формирование гражданского общества, раскрывающее его связь с историей нации, в том числе, в контексте школьных музеев, является одним из важнейших вопросов образовательного процесса. Все события и изменения в мире ставят перед школьным образованием ряд вопросов, связанных с необходимостью осмысления современной действительности. Ведь пространство общества на основе социально-политических и культурно-познавательных изменений постоянно находится в процессе формирования и развития. В результате изучения состояния образования и воспитания мы наблюдаем, в каком положении находится гражданская культура, какие мероприятия и планы следует развивать, чтобы вопрос воспитания гражданского статуса подростков и молодежи проходил в правильном направлении.

Образовательная среда, которая функционирует в условиях интеграции с различными структурными подразделениями сферы отечественного образования, формы управления может способствовать созданию гражданского общества.

Пересмотр моральных и этических ценностей, их оценка, а также процесс поиска своего назначения приводит к тому, что общество по-новому смотрит на своё историческое и культурное наследие. В этом контексте музеи выступая хранителями культурного наследия, имеют прочные связи с обществом. В качестве социально-просветительского института они оказывают существенное влияние на подрастающее поколение, играют важную роль в формировании его духовности, чести и патриотизма через социокультурные традиции и позволяют современному поколению созидателей обратиться к ценностям прошлого, повседневному опыту, узнать традиции и моральные принципы, их исконные корни.

Ведь прошлая история и подвиги наших предков полны героических страниц, и это служить примером для воспитания гражданской позиции подростков и молодежи, тем самым прививая им любовь к Родине и, как следствие, формирует национальное самосознание. Воспитание гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев приводит к тому, что они совсем по-другому осознают такие ценности, как Родина, патриотизм, родной язык, честь и достоинство, национальные ценности, стараются быть достойными наследниками своих предков.

Степень разработанности темы исследования

Многогранная деятельность таджикских музеев и музеологии считается неотъемлемой частью культурного наследия древнего таджикского народа. Возникновение и развитие музеев тесно связано с потребностями развития общества, сбор, сохранение и изучение природных объектов и памятников истории и культуры неизбежны в обществе. В музеях хранятся различные ценные предметы, собранные на протяжении веков. Музеи были созданы как необходимость времени для пропаганды и поощрения исторического

наследия, отдать дань культурным ценностям. Это удовлетворение духовных и эстетических потребностей разных слоев общества, познание мира, утонченности и колорита материальной и духовной культуры. Естественно, собирать, сохранять и изучать памятники природы человек начал с древнейших времен, но этот процесс был вызван созданием музеев в XVI-XIX веках и в настоящее время находится в центре внимания общественности и цивилизации.

В Республике Таджикистан изучение и исследование музеологии началось лишь в конце 20-х – начале 30-х годов 20 века в советское время, где музеи стали государственными учреждениями. Научные исследования различных сфер деятельности музеев обсуждались российскими учёными М. Ю. Юнвич, Т. Ю. Юренева, О. Р. Васильева, Т. В. Галкина, Н. Я. Рубан, А. В. Ануфриев, Н. А. Томилов, Л. М. Шляхтина, Н. В. Кузина, В. Г. Ананьев, Н. В. Мягтина, Е. В. Важова, а затем продолжались в работах и статьях таджикских ученых Г.З. Нурова, А.К. Шарипова, Ф. Шарифзода, З.С. Ибрагимова, С. Ш. Марофиева, Ж. Гамидова и др.

Комплексное философское осмысление музейной деятельности впервые было рассмотрено Н.Федоровым, посвятившим свои исследования духовной сущности музеев и их значению в обществе и культуре. Исследователи А.Луначарский, А.Бакушинский, П. Флоренский, Я. Дана и другие написали научные статьи и диссертации о целях музея и его роли в жизни человека. Исследования П. Сорокина, Н. Данилевского, О. Шпенглер, М. Кагановой, М. Косова, Б. Успенского, А. Ракитова, А.Гуревича, В. Кондратьева, Ю. Зиновьевой и др. сосредоточились на понимании социальной роли музея. В работах исследователей Г. Елкиной, А. Дьячкова, В. Дукельского, Э. Вансловой, А. Разгона, Д. Равиковича и др. роль музея в обществе подробно отражается в процессе исторического развития.

Заслуживает внимания позиция авторов, рассматривающих вопросы сотрудничества музея с образовательными учреждениями и с учреждениями дополнительного образования (Е. Акулич, И. Карп, С. Лавин, Ю. Константинов, Т. Зимица и др.). Значение музея как социального и культурного учреждения, выполняющего просветительские задачи, рассмотрено в ряде работ (Э. Акулич, Е. Ванслова, А. Лесовик, А. Остапец-Свешникова, Л. Шляхтина, М. Юхневич и др.).

Связь исследований с программами (проектами) или научными темами

При исследовании вопроса педагогических основ развития гражданской позиции учащихся на базе школьных музеев мы опирались на следующие нормативно-правовые документы в сфере образования: Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (2013 г.); «Об ответственности родителей в обучении и воспитании детей»; «О регулировании обрядов» (2011 г.); «Государственный стандарт общего среднего образования» (2009 г.); Стратегия развития образования Республики Таджикистан до 2030 года, «Концепция национальной школы» (1995 г.) и другие положения по направлению образования и обучения, «Государственная программа по изучению естествознания, математики и естественных наук на 2020-2040

годы», республиканские конкурсы «Фуруги субхи донои китоб аст», «Наука светила познания», «Таджикистан – моя любимая Родина». Эти документы играют важную роль в повышении гражданского статуса подростков и молодежи.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цель исследования

Целью данной диссертации является выявление и обоснование педагогических основ гражданского воспитания подростков и молодежи посредством школьных музеев. В диссертации предполагается изучить педагогические основы развития гражданского воспитания и национальной идентичности подростков и молодежи на базе школьных музеев. В исследовании также рассматриваются особенности гражданского воспитания подростков и молодежи как предпосылки воспитания патриотизма и гуманизма у учащихся. Музей представляет собой сложную образовательную структуру, и его деятельность изучается по различным дисциплинам: философии и истории, социологии, психологии, археологии и культурологии, биологии, педагогики. Для того, чтобы обосновать авторскую позицию потребовалось анализ и рассмотрение деятельности музея по широкому кругу вопросов. Поэтому были учтены философские, социологические, психолого-педагогические подходы к деятельности музея, представленные отечественными и зарубежными учеными.

Задачи исследования

Для достижения цели были поставлены следующие задачи:

1. Раскрыть различные аспекты педагогических основ формирования гражданской позиции у подрастающего поколения средствами школьных музеев.
2. Показать механизмы и способы реализации комплекса мер по формированию у подрастающего поколения гражданской позиции на базе школьных музеев.
3. Анализировать и исследовать особенности развития национальной идентичности и формирования гражданской позиции учащихся СОУ посредством школьных музеев.
4. Определить конкретные пути и возможности формирования гражданской позиции субъектов обучения и воспитания в условиях использования возможностей школьных музеев.
5. На базе школьных музеев ряда общеобразовательных учреждений Хатлонской области апробировать и подтвердить эффективность предлагаемых нами форм и способов формирования гражданской позиции учащихся у подрастающего поколения.
6. Разработать педагогические рекомендации по воспитанию гражданской позиции у учащихся общеобразовательных учреждений на базе школьных музеев.

Объект исследования. Процесс обучения и воспитания гражданской позиции и национального самосознания на базе школьных музеев Республики Таджикистан.

Предмет исследования. Процесс приобщения учащихся к истории страны посредством школьных музеев и воспитания гражданской позиции учащихся общеобразовательных учреждений.

Гипотеза исследования. Воспитание гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев на основе педагогических принципов и национальных ценностей осуществляется правильно, **если:**

- в процессе преподавания предмета история учителя делают особый акцент на уважение национальных ценностей, а учащиеся должны иметь возможность войти в сложный мир гражданственности через школьные музеи, обладая навыками эмоциональной оценки своего поведения, поведения и деятельности своих друзей;

- воспитание гражданской позиции подростков и молодежи, имеющее богатые возможности и содержание, используются при подготовке учащихся к общественной жизни;

- учитывать исследование и изучение роли музеев в контексте прогрессивных и позитивных традиций, включающее педагогическую, теоретическую и практическую значимость совершенствования системы образования;

- разработать планы работы школьных музеев на основе идентификации учебных предметов и персонализации образовательного процесса;

- реализовать организацию педагогической технологии преподавания предмета истории в современных условиях общеобразовательных учреждений, а также социальное развитие гражданского воспитания подростков и молодежи;

- подготовить комплексную систему педагогических основ гражданского воспитания подростков и молодежи посредством школьных музеев с учетом особенностей традиций, национального опыта и других особенностей воспитательной работы в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан;

- учитывать психологические и возрастные особенности учащихся при организации воспитательной работы по воспитанию гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев.

Основные этапы исследования. Исследование проводилось в три этапа:

1. Первый этап (2013-2016 годы) – заключался в теоретическом анализе музееведческой литературы относительно исследуемой темы с точки зрения философии, психологии, педагогики, истории, этнологии, а также изучения и анализа ценности трудов Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона в формировании гражданской позиции подростков и молодежи, разработана методология экспериментального исследования.

2. Второй этап (2016-2019 годы) – проверка гипотезы, проведение констатирующего этапа эксперимента, уточнение методических материалов

и диагностика, работа с экспериментальными учебными заведениями. Планы и отчеты музеев исследуемых школ были анализированы и рассмотрены с учетом воспитания гражданской позиции учащихся.

3. Третий этап (2019-2022 годы) – проведение и подведение итогов формирующего эксперимента, организация и теоретическое обобщение результатов экспериментальной работы, их апробация и внедрение, оформление в форме диссертационного исследования.

Теоретические основы исследования

Исследование по формированию гражданской позиции у подросткового поколения включает в себя следующие теоретические основы:

- комплекс теоретических сведений и учений о сущности воспитания гражданской позиции учащихся СОУ посредством школьных музеев;

- анализ исторического наследия документов национального значения с точки зрения мыслителей и исследователей и их трансформация в современную отечественную педагогику;

- основные понятия понимания диалектической теории воспитания гражданской позиции подростков и молодежи и вытекающих из нее требований;

- системно-ориентированный подход к образованию и обучения как неотъемлемой части общественно-политической жизни Таджикистана, основанной на материалистических и прагматических установках;

- теоретическая и практическая обоснованность процесса изучения предмета “История таджикского народа” посредством школьных музеев в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан.

Методологические основы исследования

В исследовании использовались методы, изучающие образовательные инструменты и историю образования. При подготовке диссертации также использовался метод наблюдения, а также описательные и количественные методы. Кроме того, широко использовался метод семантико-педагогического и функционального анализа образования. При изучении предмета также использовался научно-теоретический метод. Также использовался метод наблюдения, описательный и количественный методы. Широкое распространение получил метод теоретического научного, психолого-педагогического анализа и научно-методическая литература по проблемам исследования, включающая в себя такие методы: дидактические материалы и учебные средства для уровней общего среднего образования, образовательные программы, учебники в процессе исследования, обобщение и анализ опыта учебно-педагогической деятельности, рабочие группы по организации работы с учащимися и их родителями, инновационные личности педагогов; методы диагностики: опрос, тест, интервью.

Источник информации

Источниками информации являются труды исследователей педагогики, музеологии, философов, историков, психологов, чьи работы включают

аспект изучения гражданской позиции подростков и молодежи, а также школьные музеи.

Эмпирическая база

Диссертационное исследование проводилось на основе опыта и информации, полученных в учреждениях общего среднего образования, изучения и обобщения передового опыта учителей, систематического и непрерывного анализа и пересмотра процесса реализации дифференцированного образования в учреждениях общего среднего образования: с учителями, родителями проведены индивидуальные и групповые интервью; созданы дискуссионные моменты во время урока; анализировались образовательные проекты учащихся путем проведения экспериментальной работы; проверка вопросов, поставленных в гипотезе.

Экспериментальная база исследования. Экспериментальные работы проводились в общеобразовательных учреждениях 54, 37 Синайского района города Душанбе, №3 г. Пенджикента, СОШ №40 Айнинского района, СОШ №26 Кушанского района, №9 г. Сангтуды, школа №1 Дангаринского района и других городов и районов Республики Таджикистан. В эксперименте участвовали 268 учащихся и 31 учителей.

Научная новизна исследования:

1. Проведено комплексное научное исследование, анализ, изучение и выявление роли национальных ценностей в формировании гражданской позиции учащихся общеобразовательных учреждений в условиях деятельности школьных музеев.

2. Предпринята попытка выявить и решить проблему воспитания учащихся средних общеобразовательных учреждений в контексте формирования гражданской позиции и национального самосознания.

3. Экспериментальное исследование позволило использовать педагогическое наследие таджикского народа для реализации рациональных способов внедрения концепций воспитания гражданской позиции обучающихся на базе школьных музеев с учетом психологических особенностей.

4. Исследование позволило пробудить у учащихся высокое чувство гражданской позиции и национального самосознания на базе материально-духовных ценностей школьных музеев.

Положения, выносимые на защиту

1. Школьные музеи являются важной и существенной предпосылкой приобретения знаний в целях совершенствования воспитательного компонента образования, развития мировоззрения учащихся. Учителям таких предметов, как история, химия, география, литература предоставляется возможность использовать в качестве неопределимой наглядности все предметы, рисунки, изображения, реалии и документы музеев, рассказывающих об исторических и культурно-просветительских фактах. По утверждению Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, “Изучение истории таджикского народа должно быть не только в рамках получения информации о прошлом. Оно

является стратегией для будущих целей, направленных на прогресс нации, развития национального самосознания, единства и сплоченности народа”.

2. В содержательном компоненте школьных музеев поэтапно представлены пути становления и развития сферы отечественного образования, деятельности учителей и преподавателей, ученых и исследователей, руководителей образовательных учреждений разных периодов исторической жизни, воспитателей дошкольных учреждений. По сути, школьные музеи выполняют миссию храма просвещения и науки в подготовке подрастающего поколения с учетом познания бесценного опыта прошлых и современных личностей, их адаптации для формирования таких высоких качеств, как гражданская позиция, национальное самосознание, патриотизм и пр.

3. Основной задачей школьных музеев - сбор, анализ и синтез, пропаганда и распространение передового педагогического опыта в контексте настоящего исследования. Деятельность и развитие школьных музеев является одним из действенных возможностей воспитания подрастающего поколения в русле бережного отношения и почтения к национальным ценностям, формированию гражданской позиции и национальной идентичности.

4. Музееведение как самостоятельная академическая наука играет очень важную и ключевую роль в изучении истории и культуры, национальных ценностей, обычаев, национальных традиций и народных промыслов.

5. Каждый ученик и субъект образовательного учреждения должен стремиться к изучению истории собственного народа, считать себя неотъемлемой частицей общества, вносить свой вклад в развитии родного края, быть активным членом социума, имея четкую гражданскую позицию.

6. Роль школьных музеев как ценностного источника и зеркала истории народа и нации во многом зависит от степени его осознания и развития. В ситуациях, когда учащиеся имеют подробные сведения и информации о прошлой жизни народа, они не только приобретают определенные знания, но и получают возможность для внесения и своего вклада в данном направлении.

Теоретическая и практическая значимость исследовани

В диссертации впервые исследованы вопросы о роли школьных музеев в воспитании гражданской позиции подростков и молодежи в учреждениях общего среднего образования. Полноценное исследование в данном направлении имеет следующее теоретическое и прикладное значение для отечественной педагогической науки:

- содействует дальнейшим изысканиям в избранной нами направлении научной работы;
- способствует формированию активной гражданской позиции подрастающего поколения на базе школьных музеев;
- способствует формированию и развитию национального самосознания учащихся;

- быть использованным в качестве дополнительного учебного материала для учителей СОУ в качестве важного средства в условиях работы в школьных музеях;

- разработанный материал может быть использован при пересмотре содержания учебников, методических рекомендаций в контексте исследуемой проблемы;

- исследование может открыть новые страницы для того, чтобы показать преимущества школьных музеев в формировании активной гражданской позиции учащихся на базе материалов и ценностей школьных музеев.

Достоверность и обоснованность результатов исследования

Описанные результаты учебных экспериментов и контрольные разделы с использованием полезных методов, основанные на расчете данных о роли школьных музеев в воспитании гражданской позиции учащихся в процессе преподавания истории, являются одной из частей оценки достоверности исследования. Кроме того, достоверность представленных в исследовании положений, теоретико-методических подходов, их корректность и совместимость с научной проблемой и предметом исследования способствует процессу формирования гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев.

Анализ, проверка и обобщение с использованием комплекса методов согласно цели, задаче и теме исследования, совместимых между собой, выбор различных методов также обеспечивают достоверность результатов исследования.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности.

Содержание диссертации на паспорт научной специальности 13.00.05 – Теория, методика и организация социально-культурной деятельности (13.00.05.03 – Социальная педагогика и самопознание), в том числе п.1 – Методология исследования социально-педагогическая деятельность, в том числе сущность, их структура, функции, принципы; моделирование социально-педагогических процессов в общеобразовательных учреждениях) и пункт 4 - Качество организации социально-педагогической деятельности (технология и методы оценки качества социально-педагогической деятельности; стандарты, показатели оценки качества социально-педагогической деятельности совместимы.

Личный вклад соискателя научной степени в исследовании

На основании писем Академии образования Таджикистана и разрешения руководителей отделов образования в ряде городов и районов Республики Таджикистан по инициативе исследователя проводились конференции и научно-практические семинары по вопросу педагогических основ гражданского воспитания подростков и молодежи посредством школьных музеев; в том числе в городах Душанбе, Вахдате, Пенджикенте, Дангаринском, Кушанском, Рудакском районах. В научных встречах приняли участие более 26 учителей истории. В результате этих исследований исследователем апробирована, разработана и предложена образовательная программа, отражающая содержание педагогических основ обучения

подростков и молодежи посредством школьных музеев. Уточнены блоки экспериментальной работы. Определены формы и эффективные методы воспитания гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев в современных социокультурных условиях.

Апробация и внедрение результатов диссертации

Результаты исследования внедрены в процесс педагогической деятельности ряда СОУ республики в качестве пилотных школ, разработаны инструкции, публикации в виде статей. На его основе сделаны доклады на международных и республиканских конференциях и симпозиумах. В том числе, проведена серия встреч с учащимися общеобразовательных учреждений, дана информация о воспитании гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев. Результаты научных исследований внедрены в курс преподавания и изучения предмета история в образовательных учреждениях. Основное содержание диссертации содержится в опубликованных автором статьях и тезисах, представленных на научных конференциях. Апробировано развитие содержания и технологии педагогических основ гражданского воспитания подростков и молодежи через школьные музеи. В качестве источника обучения использовался учебный процесс учащихся общеобразовательных учреждений. Диссертация обсуждалась в Академии образования Таджикистана.

Публикации по теме диссертации. Содержание и результаты диссертации были представлены в виде научных докладов на республиканских семинарах и конференциях (2010-2023 гг.) в Государственном учреждении «Музей образования Таджикистана» Министерства образования и науки Таджикистана. По теме диссертации опубликовано 4 статьи в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из 2 глав, введения и заключения. Также в конце диссертации приводится список использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Введение диссертационного исследования посвящена обоснованию значимости рассматриваемой темы, определению цели, объекта, темы (предмета) и методов исследования, уточнению задач и предположений исследования, показа методологических и теоретических и практических основам научных исследований, утверждению научных инноваций и положениям, предлагаемым к охране, утверждению и внедрению результатов научных исследований.

Первая глава диссертации - **«Теоретико-методологические основы воспитания гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев»** - посвящена теоретическому анализу культурно-исторических предпосылок возникновения школьных музеев и их роли в

воспитание гражданской позиции подростков и молодежи и состоит из трех подразделов.

Первый параграф упомянутой главы – **«Исторические предпосылки музееведения»** посвящен истории зарождения и развития музееведения как самостоятельной науки, причем эта тема анализировалась и обсуждалась в разные исторические периоды и в разных странах.

Музей считается культурным учреждением, играющим важную роль в сборе и сохранении исторических и культурных артефактов от Древней Греции и Рима до наших дней. Музееведение как самостоятельная область науки изучает происхождение и социальные функции музеев, теорию и методы их работы. Наука музеология делится на две части: теоретическую, включающую сведения об истории возникновения музеев, устройстве музеев, роли музея в развитии культуры, и практическую, т. е. музеологию (музеографию), который занимается коллекционированием предметов (основная задача музея), занимается консервацией и хранением предметов, регистрацией и каталогизацией предметов, подготовкой предметов к их выставке, а также научно-исследовательской работой.

Деятельность музеев в целом состоит из учета, сохранения, защиты, изучения и использования культурных ценностей и их изучения, закономерности музеев, структуры музеев, организации управления музеями, опыта музеев.

Музеи – это непосредственно горящий факель, соединяющее далекое прошлое с настоящим, ведь не зная истории и культуры прошлого, невозможно построить и улучшить будущее.

Во втором параграфе первой главы **«Формирование гражданской позиции подростков и молодежи как составной и неотъемлемый элемент воспитания национального самосознания. Воспитание самосознания, единства, идентичности и национальной гордости»** анализируются и обсуждаются вопросы воспитания гражданственности и самосознания, формирования национального мышления граждан, гордости за свою нацию, уважения и почитания истории и культурного наследия предков, национальных обычаев и традиции.

Стоит отметить, что воспитание гражданственности – это совокупность идей, представлений, обычаев и национальных традиций, которые создавались самим народом на протяжении веков и служат формированию мировоззрения человека. В настоящее время национальное воспитание молодежи является очень важным вопросом и имеет особый статус для повышения ее чувства патриотизма, в этом контексте для подъема экономики страны. Культивирование гражданской позиции с использованием опыта старшего поколения в у учащихся предполагает укрепление национальных традиций прошлого, например гуманности, уважения к старшим, гостеприимства и тому подобного.

Для того, чтобы воспитать гражданственность и самосознание, формировать национальное мышления граждан, формировать чувство гордости за свою нацию, чувство уважения и почитания к истории и культурного наследия предков, к национальным обычаям и традиций,

необходимо развивать национальный язык, науку и культуру и уважать другие народы.

Расширение процесса самосознания и исторического самоосознавания в таджикском обществе создало основу для формирования национального менталитета, в основе которого лежит потребность в национальном единстве единения как средства сохранения свободы и независимости и достижения человеческого счастья в жизни.

Следует подчеркнуть, что сущность и содержание таджикского национального мышления, которое находится в процессе формирования, прежде всего обоснованы в произведениях Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона «Таджики в зеркале истории», «Независимость Таджикистана и возрождение нации», «Взгляд на историю и арийскую цивилизацию».

Третий параграф первой главы под названием **«Принципы формирования гражданской позиции подростков и молодежи посредством школьных музеев»** непосредственно посвящен вопросу о роли школьных музеев в формировании гражданской позиции учащихся.

Школьный музей – один из самых надежных источников знаний, которая оказывает практическую помощь в развитии образования и развитии мировоззрения молодежи. Это дает учителям истории, химии, биологии, географии, литературы возможность использовать на уроках примеры, фотографии и документы музея в качестве визуализации. Президент нашей страны Эмомали Рахмон об исторических ценностях таджикского народа сказал следующее: «Изучение истории нашего народа – это не только ради познания прошлого, но это перспектива, которая освещает будущее путь нации и перспективы государственности, и служить национальному самознанию, единству, развитию и совершенствованию истории будущих поколений».

В Музее образования шаг за шагом отражен славный путь, пройденный сегодняшней таджикской школой, учителями, учеными, министрами образования и воспитателями детских садов. Разумеется, это место научного и педагогического познания влияет на процесс подготовки молодых людей к будущей профессии и их технического воспитания. Миссия музея – собирать, изучать, исследовать, сохранять и пропагандировать лучший педагогический опыт. Именно хранительная функция музея является одним из направлений работы данного учреждения, она включает в себя составление списка, учет, защиту и изучение передового педагогического опыта, истории образования.

Четвертый параграф первой главы – **«Особенности формирования гражданской позиции подростков и молодежи на базе школьных музеев»** посвящен теоретическому и практическому анализу вклада школьных музеев в гражданскую позицию учащихся.

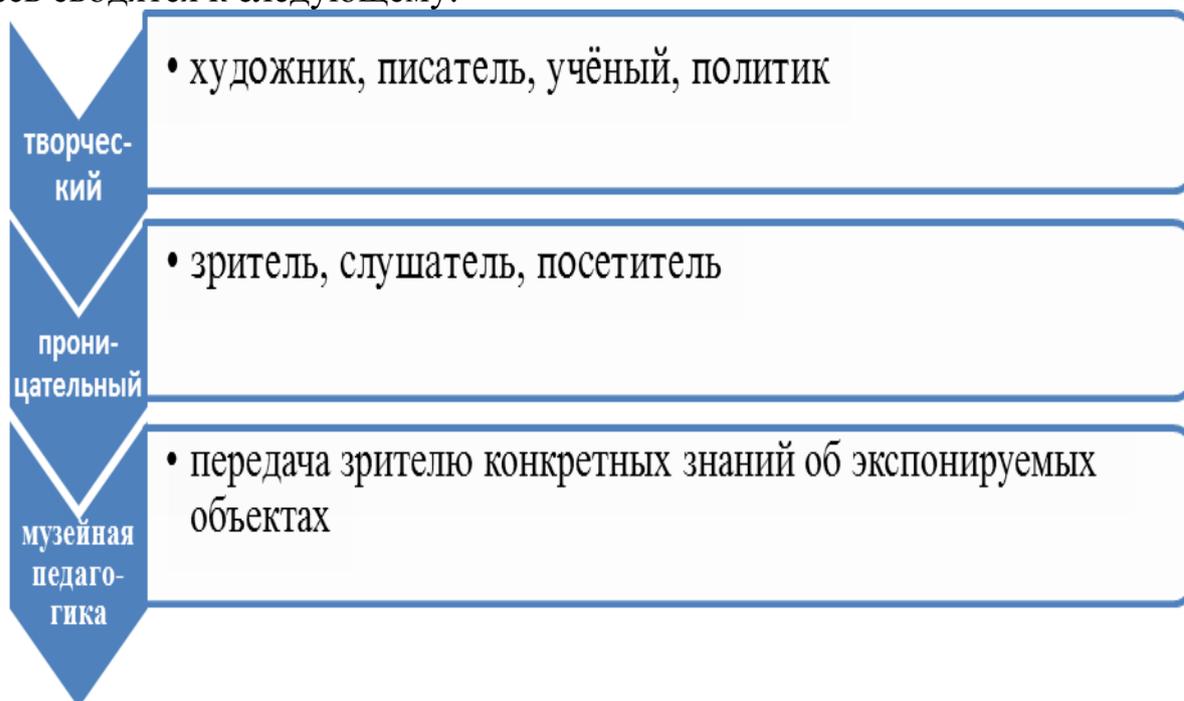
Стоит отметить, что школьный музей является не только формой организации учебно-разъяснительной деятельности, но и средством развития нравственного воспитания учащихся, национального самосознания и патриотизма. Участие учащихся в исследованиях, изучении и сборе памятников и музейных экспонатов, организации выставок,

проведении вечеринок, конференций и исторических туров сформирует их исследовательские и страноведческие навыки.

Тема музейного образования является одним из вопросов, которые связаны с содержанием, методами и формами музейного творчества, его специализацией и действенными факторами для общества. Исходя из этого очень важным являются урок, методология и эффективная реализация теоретической и практической деятельности музейного образования. Потому что только через правильное понимание концепции музея как среды обучения можно диагностировать позицию музейной педагогики и решать ее цели и задачи.

Музейное образование и обучение, наряду с сохранением, поиском и экспонированием музейных предметов, является одним из основных видов музейной деятельности. Образовательная деятельность многих музеев на данный момент не очень скоординирована и согласована с другими учебными заведениями страны; это не всегда соответствует современному представлению о музее как о единой научной, культурной и образовательной системе.

Мысли относительно орудий и предметов, изображений и картинок, элементов национальной культуры в связи с деятельностью школьных музеев сводятся к следующему:

- позиция творца (художника, писателя, ученого, политика), производителя элементов культуры, заслуживающих статуса музейных предметов;

- позиция воспринимающего лица (зрителя, слушателя, посетителя) музейных предметов;

- педагогическая позиция музея, которая не только передает зрителю совокупность специальных знаний о экспонируемых предметах, но и пробуждает у них интерес к самостоятельному исследованию, а иногда и создает логическую связь между зрителем и предметами музея. Более того, музейно-ориентированная педагогика создает логическую связь между

творческой личностью и зрителем, пользователем и получателем музейных инструментов и предметов.

В первой главе диссертации с учетом вопросов основ музеологии анализируются и исследуются национальные ценности и их связь с научными исследованиями. В частности, выяснение педагогических основ гражданского воспитания подростков и молодежи через школьные музеи изучено с точки зрения ученых, ученых и должностных лиц страны и других народов и наций.

Прежде всего, прежде чем перейти к теме, были подняты вопросы формирования гражданской позиции подростков и молодежи как важной основы воспитания национального самосознания, и в этом контексте были приведены цитаты из титулов ученых в данной области анализировали и обсуждали. Он также сделал комплексный анализ истории музея и науки музеологии как части самопознания подрастающего поколения, опираясь на мнение историков. Еще одним важным вопросом данной главы является способ организации и осуществления воспитания подростков и молодежи в духе национального самопознания через школьные музеи.

Отмечается, что будет эффективным и разумным привлекать к урокам истории таджикского народа в музее подростков со школьного возраста. Школьные музеи служат для учащихся своеобразной и конкретной наглядностью, что приводит к правильному пониманию фактов и событий в разные исторические периоды. В то же время музеи способствуют пробуждению избранных чувств, роли граждан в уважении и заботе о материальных и духовных богатствах таджикского народа, воспитанию подростков и молодежи в духе национального самосознания. В этой главе рассматриваемая тема выражена на конкретных и наглядных примерах.

Наконец, в данной части дипломной работы проанализированы и обсуждены особенности формирования гражданской позиции подростков и молодежи в условиях школьных музеев. В частности, всем известно, что урок истории таджикского народа состоит из огромного значения самопознания и национального чести, а этого, конечно, невозможно достичь без усилий настоящего учителя. В этом смысле школьные музеи являются частью реализации этой миссии. Можно сказать, что формирование гражданского воспитания подростков и молодежи формируется за счет эффективного использования школьного класса и музея. Кроме того, организация и проведение мероприятий должностными лицами в школьном музее оценивается как эффективное в развитии образования учащихся. В этой главе подробно представлены примеры планов и действий, связанных с вышеупомянутыми идеями.

Вторая глава диссертации под названием **«Педагогические условия реализации учебно-воспитательной работы в формировании гражданской позиции у подростков и молодежи на основе школьных музеев»** посвящена экспериментальному исследованию рассматриваемого вопроса и на этой основе раскрытию педагогических условий формирования гражданской позиции у подростков и молодежи посредством школьных музеев.

Первый параграф второй главы – **«Обработка и реализация условий эффективного формирования гражданской позиции подростков и молодежи**

на основе школьных музеев» посвящен практическому исследованию и выявлению условий, способствующих формированию гражданской позиции подростков и молодежи на основе школьных музеев.

Теоретический анализ показывает, что школьные музеи как хранители и представители истории страны и учебного заведения с помощью предоставления материалов об страноведении, отражение жизни ветеранов войны труда, деятельности учителей и выпускников показ событий жизни школы играют важную роль в воспитании патриотических чувств учащихся. В настоящее время повышение роли обучения и воспитания посредством школ очень важно. Усовершенствование содержания образования и воспитания, который сегодня реализуется по инициативе Хукумата республики, особенно Оснавателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона и Министерством образования и науки Таджикистана реализуются в образовательных учреждениях страны, направлены на развитие личности учащихся.

Экскурсия – как одно из условий формирования гражданской позиции молодежи посредством школьного музея, может быть основным инструментом музея в пропаганде идей гуманизма, мира, передовых социальных идей и презентации культурного наследия коренных народов. В практической работе экскурсия является основной формой общественной работы музея, отвечающей общим методическим требованиям. Экскурсия по музею включает в себя особый вид научно-просветительской работы, которая выступает необходимым фактором интеллектуального осмысления музейных предметов, подлинных исторических памятников и вспомогательных материалов, имеющих воспитательное значение.

Второй параграф данной главы – **«Значение, форма и содержание работы школьного музея и на этой основе налаживание эффективного воспитания гражданской позиции подростков и молодежи»** посвящен порядку организации школьного музея, формы и содержание его работы.

Прежде всего, в организации и строительстве школьных музеев очень важны усилия учителей, особенно учителей истории. При этом важно назначать заведующего и членов школьного музея за счет учителей. Как уже говорилось выше, после создания и назначения директора и членов школьного музея следует подготовить ряд необходимых документов.

При создании школьных музеев всегда учитывается еще одно важное условие, которое заключается в классификации предметов и коллекций. Также важным и уникальным считается размещение образцов в музее учреждения в хронологическом порядке.

Следует отметить, что школьный музей не должен ограничиваться только исследовательской деятельностью. В ежедневную деятельность музея входят конференции, круглые столы, конкурсы и вечеринки с бывшими преподавателями и выпускниками учреждения. Такая обширная деятельность позволяет многим учащимся быть более активными, а также помогает школьному музею стать центром воспитания патриотизма и гражданственности.

Третий параграф второй главы называется «Анализ результатов экспериментально-исследовательской работы по развитию гражданской позиции подростков и молодежи в условиях школьных музеев» и посвящен анализу и обзору результатов педагогических исследований по направлению развития гражданской позиции подростков и молодежи в школьных музеях.

Экспериментальные работы проводились в общеобразовательных учреждениях СОУ №54 района Сино г. Душанбе, (Лоик Шерали), СОУ №1 и №9 Сангтуда, Дангаринского района Хатлонской области, СОУ №14, г. Худжанд, СОУ №26, района Кушониён, СОУ №10, г. Пенджикент. (Пенджикент: СОУ №1, 3, 30, 33, Айни, СОУ №40, Варзоб СОУ №40, Вахдат, СОУ №2). Всего в эксперименте приняли участие 268 студентов и 31 учителей. Процесс экспериментальных работ состоял из трех периодов: 1. Период регистрации; 2. Период формирования 3. Контроль.

С целью определения у учащихся познавательно-интеллектуального компонента воспитания гражданской позиции мы обследовали учащихся 7-го класса общеобразовательного учреждения № 26 района Кушониён. С этой целью нами было разработано соответствующая анкета, которая состояла из 16 вопросов. Анкета выявляла три уровня познавательно-интеллектуального компонента воспитания гражданской позиции учащихся:

- 53-42 балла – высокий уровень;
- 43-30 баллов – средний уровень;
- 29-0 баллов – низкий уровень.

Представим результаты анкетирования в виде таблицы:

Развитие когнитивно-интеллектуального компонента гражданской позиции учащихся в констатирующем этапе эксперимента

Таблица 1

№	Класс	Присутствовали	Балл	Уровень развития
1	7 А	28	48	Высокий
2	7 Б	31	27	Низкий
3	7 В	29	34	Средний
Итого	3	88		

По данным таблицы мы заметили, что только 11% учащихся имеют высокий уровень гражданского воспитания.

Еще одна анкета, которая была представлена студентам, была направлена на определение знаний студентов о музее и состояла из восьми вопросов. За каждый ответ ставилась определенная оценка, и на основе суммы этих баллов определялись три уровня их знаний:

1. Высокий уровень – 22-17 баллов;
2. Средний уровень – 16-13 баллов;
3. Низкий уровень – 12-0 баллов (табл. 2).

Развитие познавательно-интеллектуального компонента воспитания гражданской позиции студентов в констатирующем этапе эксперимента

Таблица 2

№	Класс	Присутствовали	Балл	Уровень развития	Класс
1	8 А	31	18	19%	Высший
2	8 Б	30	15	89%	Низкий
3	8 В	32	16	82%	Средний
Итого	3	83	109		

Из таблицы видно, что 12% студентов имеют высокий уровень знаний о музеях страны.

В ходе сравнения и анализа полученных результатов установлено, что 12% студентов имеют высокий уровень гражданского воспитания, 69% - средний, 19% - низкий уровень (рис. 1).

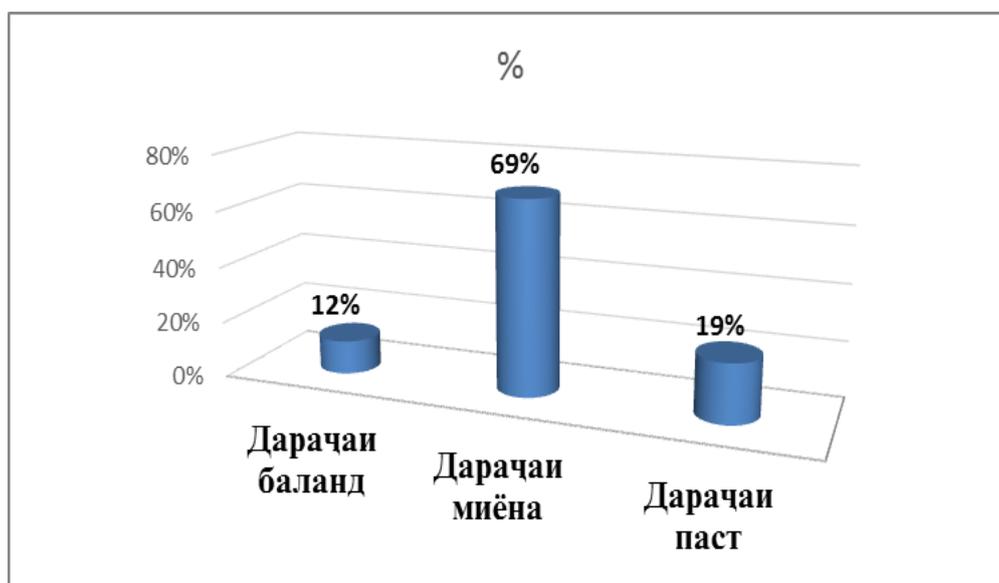

Рис 1. Уровни развития гражданской позиции учащихся в констатирующем этапе эксперимента

Анализ анкет показывает, что для повышения уровня воспитания гражданской позиции студентов обязательно и необходимо работать и определять педагогические основы повышения уровня воспитанности гражданской позиции студентов.

Для сравнения результатов констатирующего и контрольного этапов эксперимента мы поместили данные на диаграмму, которая имеет следующий вид:

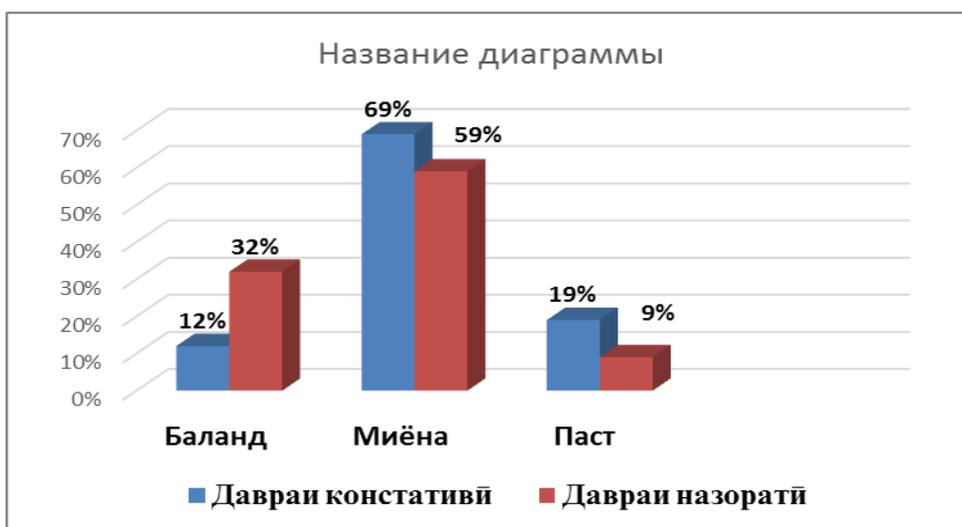

Рис. 2. Сравнительный анализ результатов констатирующего и контрольного этапов эксперимента

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в результате экспериментально-исследовательской работы повысился уровень гражданского воспитания, у учащихся, появилась суть понимания того, что значит быть гражданином страны, у них повысилась ответственность за родину за счет педагогика школьного музея.

Для опыта и исследования мы отвезли учащихся общеобразовательного учреждения №9 Дангаринского района в Музей первых работников образования района и с целью тестирования провели среди них анкетирование. Класс 8 А был выбран в качестве экспериментального класса, а класс 8 В – в качестве контрольного (табл. 3).

Анализ воспитания гражданской позиции в экспериментальном и контрольном группах

Таблица 3

Анализ воспитания гражданской позиции	Экспериментальная			Контрольная		
	8А класс			8 Б класс		
	Уровень %			Уровень %		
	Низкий	Средний	Высокий	Низкий	Средний	Высокий
Осознание гражданской позиции	14	2	8	12	4	10
Соблюдение гражданской этики	12	5	9	11	7	9
Уважение национальных ценностей	15	4	7	14	6	6

Эксперимент показал, что только после организации познавательной поездки и исторической экскурсии по музею, полученной непосредственно на основе знаний и представлений в школьных музеях, воображение учащихся о позиции гражданина повышается до высокого уровня. Этот показатель доказывает, что школьные музеи играют важную роль в повышении гражданского образования и понимания гражданской позиции учащихся.

ОБЩИЕ ВЫВОДЫ

По результатам анализа различных вопросов, связанных с рассматриваемой темой, можно сделать следующие выводы:

1. Музееведение как предмет социального воспитания в процессе истории и адаптации учащихся к общественной жизни в рамках национального самопознания имеет свои особенности. В большинстве великих стран мира хорошо налажена музеологическая работа. В нашей стране нам все еще нужно усердно работать, чтобы реализовать нашу цель [1-А].

2. Воспитание гражданской позиции подростков и молодежи можно определить формулой «музей – наука – экспонат». Это означает, что научное знание становится основой для появления новых средств образования и воспитания гражданской позиции, позволяет воспитывать новое поколение в духе патриотизма, менять природную среду гражданского воспитания, использовать создавать новые материалы с ранее определенными характеристиками и ранее недоступные исторические источники [6-А].

3. В условиях школьных музеев необходимо, чтобы учащийся, по сути, стал центральным субъектом образовательного процесса, то есть его обучали не процессу обучения, а процессу познания. Веление времени заключается в том, что современное общество во многом нуждается в самостоятельных, легко адаптируемых к новшествам и способных принимать оптимальные решения в различных ситуациях граждан. Исходя из этого, первоочередной задачей образовательных учреждений является подготовка специалистов, готовых применять полученные знания, умения и навыки в соответствии с создавшейся ситуацией [1-А;7-А].

4. Проведение мероприятия методом путешествия в школьный музей всегда создает приятную ситуацию, которую ожидают не только учащиеся, но и учителя, особенно если она подана в правильном направлении и учтены все ее детали, были отобраны интересные материалы и учтены интеллектуальные и творческие возможности учащихся учебных заведений [3-А;9-А].

5. Из анализа и обзора научных источников следует, что для формирования и реализации определенных условий в учебной деятельности обучающихся необходимо обеспечить положительное отношение к образованию и обучению [2-А].

6. Система взаимоотношений человека с историей и культурой его народа в современное время способна развивать способности человека,

превращать его труд в творчество. Граница между преимуществами и недостатками во взаимоотношениях человека и его происхождения представляет собой очень деликатный вопрос, и именно эта граница, по сути, определяет чувствительные стороны того пункта, где смысл жизни человека приводит к повышению качества жизни. В таком случае решающее значение приобретает то, как и почему используется школьный музей [7-А].

7. Школьный музей в процессе обучения способствует развитию мышления и даёт новые возможности для обучения, развития и воспитания учащихся. Материалы, собранные в музее, способствуют более эффективно организовать процесс проведения занятий и всевозможных мероприятий и тем самым представить учащимся большой культурно-образовательный поток. Таким образом, функционирование школьных музеев в образовательных учреждениях способствует качественному изменению содержания, методов и организационных форм обучения и воспитания [3-А].

8. Организация деятельности школьных музеев способствует совершенствованию форм и методов обучения и воспитания учащихся посредством краеведения, научно-исследовательской деятельности учащихся, туристско-краеведческих исследованиях республики, области, города и района и, как следствие создаёт благоприятный климат для воспитания у них гражданской позиции [8-А].

9. Нравственное воспитание учащихся на уроках истории будет осуществляться по содержанию, если они смогут понять свое прошлое и настоящее в духовной и материальной форме, и эта работа будет осуществляться целенаправленно путем работы со школьным музеем. Например, широкая организация общешкольных мероприятий, в которых могут принять участие учащиеся и члены клубов [4-М].

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

1. Результаты нашего исследования выявили значительную роль учебных музеев в воспитании гражданской позиции учащихся. Исходя из этого, необходимо обратить особое внимание процессу организации школьных музеев, собиранию экспонатов и их оформлению в соответствии с существующими нормами и правилами.

2. Необходимо организовать помещение школьного музея таким образом, что там помимо экскурсий можно было проводить различные мероприятия (конференции, кружки, творческие вечера и др.).

3. Полезным было бы организовать республиканский конкурс “Лучший школьный музей года”. Данная инициатива поможет больше внимания уделить школьному музею и стимулирует администрацию школ и учителей активней участвовать в работе школьного музея.

4. В рамках мероприятий школьного музея необходимо организовать экскурсию учащихся по различным историческим памятникам, музеям страны а также школьным музеям других учебных заведений.

**ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ И РЕЗУЛЬТАТЫ
ИССЛЕДОВАНИЯ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ
ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА:**

А) Научные статьи, опубликованные в рецензируемых изданиях рекомендованных ВАК при Президенте РТ:

[1-А] Абдулов Дж. Роль музеев в воспитании самосознания и патриотизма молодежи // [Текст] - Вестник Таджикского национального университета. Раздел педагогики. №3/7. 2017. - С.246-248.

[2-А] Абдулов Дж. Разработка и реализация условий, обеспечивающих эффективность формирования гражданской позиции подростков и молодежи в условиях школьных музеев // [Текст] - Вестник Института развития образования. Раздел педагогики. №4 (40). 2022. - С.141-144.

[3-А] Абдулов Дж. Экспозиция музея и ее роль в развитии культурного туризма// [Текст] – Вестник Академии образования Таджикистана. №3 (40). 2021. - С.106-110.

[4-А] Абдулов Дж. Теоретико-методологические основы гражданского воспитания подростков и молодежи через школьные музеи // [Текст] - Вестник Академии образования Таджикистана №3 (44). 2022. - С.104-108 (в соавторстве)

[5-А] Абдулов Дж. Развитие музеев в свете творческих идей Основоположника мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона // Вестник Академии образования Таджикистана. - Душанбе. – 2023. –№3(48) – С.81-88. (в соавторстве)

Б) Статьи, опубликованные в других изданиях:

[6-А] Абдулова Дж. Роль школьных музеев в воспитании патриотизма подрастающего поколения // [Текст] – Наследие предков.№24. 2022. - С.98-101.

[7-А] Абдулова Дж. Молодежь и следы предков // [Текст] – Наследие предков. №22. 2020. - С.134-136.

[8-А] Абдулова Дж. Экспозиция музея и ее роль в развитии культурных связей // [Текст] – Маориф Таджикистана.№3. 2012. - С.29-33.

[9-А] Абдулова Дж. Продвигайте туризм // [Текст] – Маориф Таджикистана. №3. 2018. - С.25-26.

[10-А] Абдулова Дж. Давайте достигнем счастья // [Текст] – Маърифати омузгор. №2, 2022. - С.23-25.

[11-А] Абдулова Дж. Создатель единства // [Текст] – Маърифати омузгор. №6. 2022. - С.4-6.

[12-А] Абдулов Дж. Вклад лидера нации в развитие науки и образования, подготовку молодых ученых // [Текст] - Независимость и горизонты образования. Спец. выпуск журнала «Вестник Академии образования Таджикистана», посвященный 30-летию Независимости Республики Таджикистан. - 2021. - С.68-69

[13-А] Абдулов Дж. Роль музея в воспитании патриотизма школьников // [Текст] - Сборник статей республиканской научно-практической конференции на тему «Педагогические и психологические основы формирования личности подростков и молодежи в период исследования». предотвращения нежелательных действий в обществе». - Душанбе.- 2022.

[14-А] Абдулов Дж. База знаний // [Текст] - Сборник статей международной научно-теоретической конференции «Актуальные вопросы теории и практики педагогических исследований: перспективы ее развития в современную эпоху». Душанбе.- 2023.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Абдулов Чамолитдин Мухруддинович “Тарбияи мавқеи шахрвандии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар заминаи осорхонаҳои мактабӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.05 – Назария, методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ (13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)

Калидвожаҳо: таълим, тарбия, осорхонаи мактабӣ, мавқеи шахрвандӣ, шароитҳои педагогӣ, ташаккул, рушд, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, арзишҳо, арзишҳои маънавӣ.

Мақсади таҳқиқот равшан кардани асосҳои педагогии тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон тавассути осорхонаҳои мактабӣ мебошад.

Асосҳои методологии тадқиқотро маҷмӯи методҳои умумиилмӣ ва соҳавӣ, инчунин принсипҳои методологияи тадқиқоти педагогӣ ташкил додаанд. Дар тадқиқот методҳои умуминазариявӣ (таҳлили адабиёт, муқоиса), эмпирикӣ (анкета, суҳбат) истифода бурда шудаанд, ки ягонагии таҳқиқоти педагогиро таъмин намуданд.

Навоварии илмии таҳқиқоти мазкур дар он аст, дар асоси истифодаи мероси педагогии халқи тоҷик роҳҳои оқилонаи ҷорӣ намудани мафҳумҳои тарбияи мавқеи шахрвандии хонандагон дар амалияи фаъолияти ҳаррӯза бо назардошти хусусиятҳои психологӣ ва тавассути осорхонаҳои мактабӣ татбиқ гардид.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро асарҳои Ф.Шарифзода, М. Лутфуллозода, Г.З. Нуоров, А. Луначарский, А. Бакушинский, П. Флоренский, Я. Дана ва дигарон дар бораи ҳадафҳои осорхона ва нақши он дар ҳаёти мардум мақолаю рисолаҳои илмӣ ва инчунин таҳқиқоти П. Сорокин, Н. Данилевский, О. Шпенглер, М. Каганова М. Косов, Б. Успенский, А. Ракитов, А. Гуревич, В. Кондратиев, Ю. Зиновева ва дигарон оид ба дарки нақши иҷтимоии осорхона ташкил мекунанд.

Аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки дар диссертатсияи мазкур масъалаи нақши осорхонаҳои мактабӣ дар тарбияи мавқеи шахрвандии наврасону ҷавонон, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бори аввал мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Анҷоми таҳқиқ ва омӯзиши пурраи илмӣ оид ба тарбияи мавқеи шахрвандии наврасон ба воситаи осорхонаҳои мактабӣ дар илми педагогикаи тоҷик аҳамияти зерини назариявӣ ва илмӣ хоҳад дошт.

АННОТАЦИЯ

на диссертации Абдулова Джамолиддина Мухруддиновича «Формирование гражданской позиции в воспитании учащихся общеобразовательных учреждений на основе школьных музеев» на получение ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – Теория, методика и организация социально-культурной деятельности (13.00.05.03 – Социальная педагогика и самопознание)

***Ключевые слова:** обучение, воспитание, школьный музей, гражданская позиция, педагогические условия, становление, развитие, общеобразовательные учреждения, ценности, духовные ценности.*

Цель исследования – выявление педагогических основ гражданского воспитания подростков и молодежи посредством школьных музеев.

Методологические основы исследования сформировали совокупность общенаучных и отраслевых методов, а также принципы методологии педагогического исследования. В исследовании использовались общетеоретические (анализ литературы, сравнение) и эмпирические (анкетирование, интервью) методы, что обеспечило единство педагогического исследования.

Научная новизна данного исследования заключается в том, что на основе использования педагогического наследия таджикского народа реализовано грамотное внедрения концепций гражданского воспитания учащихся в практику повседневной деятельности с учетом их психологических особенностей и посредством школьных музеев.

Теоретические основы данного исследования базируются на работах Ф. Шарифзода, М. Лутфуллозода, Г.З. Нуров, А. Луначарский, А. Бакушинский, П. Флоренский, Я. Дана и др. о целях музея и его роли в жизни людей, а также исследования П. Сорокина, Н. Данилевского, О. Шпенглер, М. Каганова М. Косова, Б. Успенского, А. Ракитова, А. Гуревича, В. Кондратьева, Ю. Зиновьева и других о понимании социальной роли музея.

Научная и практическая значимость исследования выражается в том, что в данной диссертации впервые изучен вопрос о роли школьных музеев в воспитании гражданской позиции подростков и молодежи в средних общеобразовательных учреждениях. Завершение научных исследований и полноценное научное изучение вопросов воспитания гражданской позиции подростков посредством школьных музеев будет иметь следующее теоретическое и научное значение в науке таджикской педагогики.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Abdulov Jamoliddin Muhrudinovich "Education of the civic position of students of educational institutions on the basis of school museums" for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.05 – Theory, methodology and organization of social and cultural activities (13.00.05.03 - Social pedagogy and self-knowledge)

Key words: *teaching, education, school museum, civic position, pedagogical conditions, formation, development, educational institutions, values, spiritual values.*

The purpose of the study is to reveal the pedagogical foundations of civic education of adolescents and youth through school museums.

The methodological foundations of the study formed a set of general scientific and sectoral methods, as well as the principles of the methodology of pedagogical research. The study used general theoretical (literature analysis, comparison) and empirical (questionnaires, interviews) methods, which ensured the unity of pedagogical research.

The scientific novelty of this study lies in the fact that, based on the use of the pedagogical heritage of the Tajik people, the competent implementation of the concepts of civic education of students into the practice of daily activities was implemented, taking into account their psychological characteristics and through school museums.

The theoretical foundations of this study are based on the works of F. Sharifzoda, M. Lutfullozoda, G.Z. Nurov, A. Lunacharsky, A. Bakushinsky, P. Florensky, Ya. Dana and others about the goals of the museum and its role in people's lives, as well as the studies of P. Sorokin, N. Danilevsky, O. Spengler, M. Kaganova M. Kosov, B. Uspensky, A. Rakitov, A. Gurevich, V. Kondratiev, Yu. Zinoviev and others about understanding the social role of the museum.

The scientific and practical significance of the study is expressed in the fact that in this thesis, for the first time, the issue of the role of school museums in educating the civic position of adolescents and youth in secondary educational institutions has been studied. The completion of scientific research and a full-fledged scientific study of the issues of educating the citizenship of adolescents through school museums will have the following theoretical and scientific significance in the science of Tajik pedagogy.

Подписано в печать 01.12.2023 г. Бумага офсетная.
Гарнитура литературная. Печать офсетная.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Тираж 60 экз. Заказ №15.

Отпечатано в типографии “Сифат”,
г. Душанбе, ул. Адхамов11/2.